

DE ZWIJGER
'40 / '45
WILLEM COLLEGE

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Inleiding.....	4
Naarden en Bussum tijdens de bezetting.....	5
Maatregelen die in de oorlog door het Gemeentebestuur werden getroffen	5
Inleveren radiozenders, 28 mei 1940 Naarden	5
Ontruiming van de Vesting, mei 1940	5
Waterlevering, 7 augustus 1940.....	5
Luchtbeschermingsdienst.....	5
Busdienst, 21 juni 1940	5
Hinderlijk geluid, 21 juni 1941	6
Winkelsluiting, Naarden 21 juni 1941.....	6
Distributiebonnen, 2 januari 1941.....	6
Persoonsbewijzen, 5 juli 1941	6
Verzet in Bussum.....	6
Oranje Boven	6
De N.S.B.	8
De N.S.B. op het Christelijk Lyceum.....	8
De heer De W.	9
De heer Van Beusekom.....	9
Het sleuteltje.....	10
Onderwijs.....	12
Cursus 1939-1940	12
Cursus 1940-1941	12
Cursus 1941-1942	12
Cursus 1943-1944	13
Cursus 1944-1945	13
School en inventaris	13
De Duitse invloed op school	15
De Censuur	15
Politieke voorkeur	16
De reacties van de Duitsers op het verzet op school	17
Slachtoffers van de arbeidsdienst.....	19
Fritjof Dudok van Heel	23
Hendrik Johan van Zadelhoff	25
Willem Johannes "Bob" Gazan	26
Johannes Christiaan "Jan" Gazan.....	28

Johan Kemper en Herman Ruijs: De Vliegende Brigade	30
Dolf Snijders	31
Hugo Ruijs, het Parool en zijn familie	33
Joodse leerlingen.....	35
Eva Barents	35
Mia Benninga	35
Renate Juliana Hertz.....	36
Alfred Werner Hirsch	36
Robert Emiel Leger	36
Els Warendorf	36
Lotte Sigmund.....	36
Dirk Rozendaal	38
Catharina Johanna Roos	39
Mirjam Souget.....	39
Betty en Leonie Norden.....	41
Het Nordenfonds.....	41
Esther Souget.....	42
Erwin David	44
Olly Roos.....	46
Nawoord.....	49
Aan dit boekje werkten mee:.....	50
Correspondentie- en redactieadres:.....	50
Fotografie:	50
Wetenschappelijke ondersteuning	50
Bijlage 1	51
Indrukken van een oud-leerling in oorlogstijd.	51
De Duitse invloed op school	52
School en inventaris	52
De heer de W.....	52
Bijlage II.....	53
Afscheidsbrieven van Henny Zadelhoff	53
Bijlage III	55
De mislukte overtocht van Bob Gazan	55
Bijlage IV	57
Brieffragmenten van Jan Gazan.....	57
Bijlage V	60
Epiloog	60

Voorwoord

De eerste uitgave van het boek dat u nu in handen heeft, verscheen in de maand mei van het jaar 1990. De verschijning van het boek was het resultaat van een speurtocht van een aantal leerlingen naar de geschiedenis van het Willem de Zwijger College in de jaren 1940 - 1945. De leerlingen werden begeleid door een tweetal docenten, mevrouw Fieke Pikkemaat- Meyer en de heer Paul Hirsch.

In de vijf jaren die sindsdien verlopen zijn, heeft de laatst genoemde docent een groot aantal reacties op het boek Scherven toegestuurd gekregen. Een groot aantal oud-leerlingen heeft enthousiaste en vaak ook ontroerende reacties aan het papier toevertrouwd, deze zijn zorgvuldig gelezen en verzameld.

Nu in het jaar 1995 het Willem de Zwijger College zijn 75-jarig jubileum viert en deze viering samenvalt met de 50-ste herdenking van de bevrijding, is het plan opgevat tot een heruitgave van het boek "Scherven" te komen. In deze tweede druk is een aantal van de vele genoemde reacties aan het oorspronkelijke script toegevoegd.

Dankzij een zeer welkome subsidie van de Provincie Noord-Holland is deze heruitgave mogelijk geworden. De schoolleiding van het Willem de Zwijger College is de Provincie voor deze geste veel dank verschuldigd!

De tweede druk van "Scherven" is wat de oorspronkelijke uitgave betreft niet gewijzigd. Naast dit geactualiseerde voorwoord is een bijlage toegevoegd die geschreven is door Paul Hirsch waarbij hij volop gebruik heeft gemaakt van de hem toegestuurde reacties. In deze bijlage wordt bij herhaling verwezen naar één of meer pagina's van het oorspronkelijke werk. Het zijn juist deze opmerkingen en aanvullingen die de bijlage tot een kostbaar document maken. Lezing daarvan van harte aanbevolen.

Deze tweede druk is verschenen in de maand maart van het jubileumjaar, vlak voor de reünie van 1 april 1995. Het ligt in de lijn van verwachting dat een aantal exemplaren zijn weg vindt naar oud-leerlingen van de veertiger en vijftiger jaren.

In de maand april zullen, dankzij de genoemde subsidie, alle leerlingen van het Willem de Zwijger College gratis een exemplaar van deze uitgave ontvangen. Deze uitreiking staat vanzelfsprekend niet los van de herdenking van de bevrijding. Deze herdenking komt dankzij deze uitgave heel dicht bij de beleavingswereld van de leerlingen, het verhaal handelt over hun school en betreft hun eigen zo vertrouwde omgeving.

Eén van de aan de school toegestuurde brieven, als reactie op de eerste druk geschreven door een oud-leerling van Joodse afkomst die de oorlog had overleefd, eindigt met de volgende tekst: "Wij wisten niet dat we het recht hadden op begrip. Daar kunnen we nu wel wat aan doen. Jij en ik! Door er heel goed aan te denken dat we allemaal 'kinderen van één Vader zijn'. Door ervan doordrongen te zijn dat we elkaar moeten helpen. Anders herhaalt de geschiedenis zich voor de zoveelste keer!".

Ik spreek de wens uit dat deze heruitgave van "Scherven" een bijdrage is om in de geest van deze oud-leerling ons leven te leven!

Bussum, maart 1995.

P. van der Werff, rector

Inleiding

Eva Barents
Egbert van der Bijl
Fritjof Dudok van Heel
Bob Gazan
Jan Gazan
Alfred Werner Hirsch
Joop Kemper
Bettie Norden
Leonie Norden
Dirk Rozendaal
Gerrit Ruijs
Herman Ruijs
Hugo Ruijs
Lotte Sigmund
Dolf Snijders
Mirjam Souget
Gerard van der Torren
Paul van Weeren
Henny van Zadelhoff

Namen van mensen. Namen van mensen die toen ze stierven misschien net zo oud waren als jij nu bent.

Voor je ligt het boekje "Scherven" dat leerlingen van het Willem de Zwijger College gemaakt hebben over de school, de leerlingen en de docenten in de oorlogstijd. De meeste leerlingen gingen naar school en probeerden onder de moeilijke omstandigheden over te gaan of examen te doen. De Joodse leerlingen en een Joodse docent mochten echter van de bezetter na verloop van tijd niet meer naar school. Er waren ook leerlingen en oud-leerlingen van onze school die het onrecht en de terreur niet konden en wilden accepteren. Zij kwamen in verzet. Vaak moesten zij dit verzet met hun leven betalen. Een paar leerlingen en een docent kozen daarentegen de kant van de bezetter. Wij zullen je daar ook over vertellen zonder namen te noemen om familie en nabestaanden te ontzien.

Wij hebben dit boekje "Scherven" genoemd omdat na bijna vijftig jaar de geschiedenis niet meer volledig te beschrijven is. Er ontbreken hele stukken. Soms hebben wij getuigen gevonden die ons konden vertellen wat er zich afgespeeld had, maar vaak was er niemand meer.

Dit boekje wil achter de namen mensen zichtbaar maken: hun een gezicht geven. Zij spreken jou aan.

Dolf Snijder, een oud-leerling, heeft in de gevangenis vlak voor zijn dood dit gedicht gemaakt:

*Ik heb zoveel geleerd in deze maanden,
ik heb zoveel gekregen bovendien,
en kan daardoor het leven en de mensen
nu met meer zin en zo heel anders zien.*

*Ik heb het diep beleefd en nu begrepen,
in "Einzelfhaft" van alles schier beroofd,
Wat 't zeggen wil en hoe het kracht kan geven,
wanneer je diep en vast in God gelooft.*

Wij mogen hen niet vergeten.
Bussum, mei 1990

Naarden en Bussum tijdens de bezetting

Burgemeester en Wethouders

In Bussum had de laatste raadsvergadering plaatsgevonden op 16 juni 1941. Met ingang van 1 september werden alle gemeenteraden ontbonden en overgenomen door de Duitsers. De Communistische Partij en de Revolutionair Socialistische Arbeiderspartij waren al ondergronds gegaan.

De Burgemeester en Wethouders waren niet krachtig anti-Duits. Ze gaven veel toe aan de Duitsers om ervoor te zorgen dat er weinig problemen voor de burgers zouden komen. De katholieke wethouder werd lid van het Nationaal Front. De zoon van deze wethouder zat echter in het verzet. De protestants-christelijke wethouder was niet van plan om in het verzet te gaan, omdat hij vond dat deze oorlog de straf van God was en dus moest iedereen het maar accepteren.

In 1942 werd Nieuwenhuys, een fanatieke N.S.B.-er, burgemeester van Bussum. Hij zou deze functie tot het einde van de oorlog bekleden. In het Gooi was het aantal aanhangers van de N.S.B. (de nieuwe orde en dus sympathisanten en helpers van de Duitsers) heel erg groot. De meeste N.S.B.-aanhangers woonden in het Brediuskwartier. Ze woonden in de duurdere huizen.

Maatregelen die in de oorlog door het Gemeentebestuur werden getroffen

Inleveren radiozenders, 28 mei 1940 Naarden

Iedereen werd verplicht aangifte te doen van het bezit van radiozenders bij het politiebureau. De burgers probeerden tenminste hun radiotoestellen thuis te houden, wat niet gemakkelijk was omdat het bezit ervan immers geregistreerd was. De radio was één van de weinige communicatiemiddelen. In het verloop van de oorlog heerste er een tekort aan wapens. Daarom werden alle burgers opgeroepen om hun metalen in te leveren.

Ontruiming van de Vesting, mei 1940

Er waren geruchten dat er een bomaanslag op de vesting gepleegd zou worden, daarom moesten alle burgers de vesting verlaten. Later bleek echter dat het een vals alarm was, waardoor alle burgers voor niets het huis uitgingen met hun hebben en houden.

Waterlevering, 7 augustus 1940

Er werden maatregelen getroffen ter verzekering van de waterlevering in de gemeente Naarden. De watervoorziening zou voortaan op twee plaatsen geschieden. Mocht erop één van de twee plaatsen wat gebeuren, bijv. een bomaanslag, dan was er altijd nog water beschikbaar.

Luchtbeschermingsdienst

Met het oog op de veiligheid van de burgers werd er door de luchtbeschermingsdienst bij de drukke wegen een tiental onderkomens aangelegd om bij luchtgevechten passanten de mogelijkheid te geven te schuilen. Ook werd de landelijke luchtbeschermingsdienst gereorganiseerd, zodat er uiteindelijk een continue dienst werd verricht door de kernen van de Nederlandse weermacht.

Busdienst, 21 juni 1940

De busdienst over de Huizerweg werd, omdat het een B-weg was (d.w.z. een motor- en rijwielweg), ongunstig gevonden door het gemeentebestuur. Daardoor zouden er alleen kleinere typen bussen op de Huizerweg kunnen komen en vandaaruit naar Amsterdam doorrijden. Deze ongunstige vervoersfrequentie was niet de enige reden. Een andere reden was dat het aantal inwoners langs de Nieuwe Bussumseweg, waarde nieuwe buslijn mogelijk langs zou kunnen gaan, veel groter was, zodat de route langs de Nieuwe Bussumseweg de voorkeur verdiende.

Hinderlijk geluid, 21 juni 1941

Verordening tot verwerving van hinderlijke radiomuziek. De oorzaken tot geluidsoverlast waren ontevredenheid op politiek of godsdienstig gebied dat op geen andere manier geuit kon worden door jongeren. De straf was een boete tot f 150,- of een hechtenis van hoogstens één maand.

Winkelsluiting, Naarden 21 juni 1941

In Naarden was een maatregel gekomen dat kapperszaken en barbierswinkels verplicht waren op dinsdagmiddag na 1 uur en zaterdagavond na 9 uur te sluiten. Niet veel later werden alle winkels verplicht eerder te sluiten omdat het licht te duur werd om te betalen.

Distributiebonnen, 2 januari 1941

Er werden nieuwe distributiekaarten uitgereikt in distributielokalen. Er waren algemene bonkaarten, bloemkaarten, broodkaarten, toeslagkaarten voor kinderen (papkaarten), vleeskaarten, zeepkaarten voor kleine kinderen. Iedereen die naar het buitenland vertrok, moest zijn distributiekaarten inleveren.

Persoonsbewijzen, 5 juli 1941

Het was nu mogelijk persoonsbewijzen uit te reiken, op 1 januari 1942 werden deze verplicht.

Verzet in Bussum

De toren van de St. Vituskerk in Bussum was de geheime plek waar onderduikers een veilig toevluchtsoord vonden.

Het I.K.O. (InterKerkelijk Overleg) was in Bussum uitstekend. De protestantse kerken zorgden voor voedselpakketten en valse papieren voor onderduikers. In 1944 gingen de verzetsgroepen met het I.K.O. samenwerken. Zij zorgden voor voedsel en wapentransport.

De ruimten achter de kerkzaal van de Koepelkerk werden gebruikt voor voedsel- en wapenopslag. Pastoor Van Schaik en de kapelaans Kwant en Kroon hielpen fanatiek mee. Ze waren echte "moffenvreters". Allemaal aardappelen, uien, bieten, enz. werden opgeslagen in de biechtstoelen. In 1942-1943 bestond in Bussum het zogenaamde "Natura-apparaat" dat opgericht was voor de verzorging van zieken, bejaarden en gezinnen van krijgsgevangenen. Het I.K.O. bood deze verzorging die de illegaliteit gemakkelijker maakte omdat de Duitsers het I.K.O. niet echt lastig vielen. Veel illegale verzetsgroepen maakten daar natuurlijk gebruik van. Iedere zondag zaten de kerken vol met mensen die luisterden naar predikanten en priesters. Zij gaven de mensen moed in de strijd tegen de Duitsers en ze brachten troost aan de gezinnen waar een gemeentelid bezweken, gevangen genomen of gefusilleerd was.

Oranje Boven

Het Koninklijk huis en de Nederlandse regering waren in het begin van de oorlog naar Engeland vertrokken. Vanuit Engeland hielpen zij mee aan de bevrijding van Nederland. Vooral het geliefde Oranjehuis bleef een teken van vrijheid. Op de verjaardag van koningin Wilhelmina op 31 augustus 1941 stond op een hoge schoorsteen van rode bakstenen in grote witte letters "Oranje boven". Dat was er 's nachts opgezet. De bezetters waren woedend. Zij stuurden iemand met een rode pot verf naar boven om over de letters heen te schilderen. Tot groot plezier van de mensen uit Bussum kon men het toen in oranje letters lezen.

Leuzen op muren herinnerden aan de vrijheid en waren tekens van verzet.

Toen Bussum na vijf bange jaren bevrijd was door de Canadezen bleek dat er meer dan 400 Bussummers tijdens de oorlog omgekomen waren. Velen van hen waren Joodse ingezetenen, die op last van de Duitsers waren gedeporteerd en niet meer terugkeerden. Tientallen anderen zaten in het verzet en lieten daarbij het leven voor een vuurpeloton of in één van de concentratiekampen.

HET PAROOL

≡ VRIJ ONVERVEERD ≡

Speciale editie van het Bussums Bulletin.

EINDELIJK!

Eindelijk na vijf lange, bittere jaren van slavernij, knechting en onderdrukking vrij, een kleurloos woord vóór 1940, thans van een onpeilbare diepte, want vijf jaren bezetting betekenen een tijd, waarin een satanische vijand ons heeft trachten te breken, langzaam dag aan dag de duimschroeven strakker aandraaiend.

Nederland is vrij, Nederland is ongebroken!

Vrijdagavond flitste het grote nieuws door het dorp. Mensen, mannen, vrouwen, kinderen snelden de straat op, zingend, juichend en hossend. De drukkende last van vijf jaren wrede bezetting is van onze schouders genomen, we kunnen het zegel van onze lippen breken, we kunnen vrij spreken, lachen, juichen; in één woord: ademen. Deze vreugde op de late avond was niet van langen duur. Spoedig verschenen enkele leden van het Herrenvolk met het restantje van hun brallerige branie: „Naar huis, er wordt geschoten!” Bussum luisterde voor het laatst naar geblaf van de mofse cojotte.

Zaterdag is waarschijnlijk voor een ieder de grootste dag geweest: langzamerhand drong het nieuws door tot in alle vezels van ons lichaam, verhitte ons met een aangename warmte: het had ons getransformeerd in nieuwe mensen.

Reeds vroeg was ieder op de been, vlaggen verschijnen, aarzelend nog, yerdwijnen weer. Volgens de één mag er niet ge-

vlagd worden, volgens de ander wel. Tegen de middag is alle twijfel verdwenen: een ieder vlagt, Bussum is één deinende vlaggen en oranjezee. Vlaggen van allerlei afmetingen en qualiteiten, in de tuin van een villa in het Spiegel of op de kap van een kinderwagen!

Oranje in elke vorm: als cardé, shawl, jurk of rok.

Vlaggen, oranje en mensen, vooral mensen, honderden, duizenden mensen. Moeders, die anders uren in de rij plegen te staan, wandelen in feeststemming met haar kroost, dat wonderlijk gehoorzaam is. Joelende kinderen, ouden van dagen, alle Bussummers zijn gemobiliseerd.

De straten stroomden over.

Zaterdag trokken vooral de étalages de aandacht. De étalages, die tengevolge van de goederenschaarste hun charmes verloren hadden en doods dichtgeplakt of getimmerd waren, hebben als bij tooverslag hun vroegere bekoring herwonnen; hier het portret van H.M., daar de gehele koninklijke familie. Op echt Hollands humoristische wijze brengt een winkelier de conjunctuurpunten van vijf jaar bezetting in beeld: inlevering van radio's spitten, razzia's etc. Zelfs zijn er winkeliers, die het publiek in de gelegenheid stellen reeds nu een radiotoestel te bestellen. Ja, dit was een probleem voor deze dagen, hoe heeft Bussum muziek? Radio Ferrée heeft dit probleem prachtig opgelost met zijn be-

kende radio-auto; Maandagavond danste jong Bussum op verduisteringsluiken. Edoch benzineschaarste verhinderde waarschijnlijk een optreden op grote schaal.

Intussen maakten we kennis met de Ondergrondse. Een woord met een was van romantische geheimzinnigheid. De Ondergrondse – blijkbaar het ideaal van alle jongelieden omstreeks 18 jaar, je mag dan met een echt geweer rondlopen – zorgde voor de grootste sensatie van de dag: het ophalen van landverraders en Moffenmeiden. De Brandsmaschool was naast het Gemeentehuis hét brandpunt van de algemene belangstelling. Werkelijk een uitgebreide studie van de reacties van het publiek zou de moeite waard zijn geweest. Ongelogen, er waren moeders die brood (?) voor de hele dag hadden meegenomen om zich niets van het zoete wraakgevoel te laten ontglippen. Zullen deze minder edele gevoelens ons voor deze ene keer niet vergeven worden?

Wanneer we nog eens onze gedachten laten gaan over de eerste dagen van onze bevrijding dan valt het meest op de metamorphose, die we allen hebben ondergaan, het nieuwe blijde licht dat in ieders ogen straalt: na vijf moeilijke, bijna uitzichtloze jaren zijn we vrij. Zoals we vijf jaar in een heilige zaak geloofd hebben geloven we nu in een fiere toekomst van Nederland.

Het bevrijdingsnummer van het Parool Bulletin in Bussum, dat door Hugo Ruijs in 1944 was opgericht

De N.S.B.

De Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland (N.S.B.) werd eind 1931 opgericht door Anton Adriaan Mussert. Hij was ervan overtuigd dat er een grote rol voor hem was weggelegd in de Nederlandse politiek. De N.S.B. werd in een tijd opgericht dat het nationaal-socialisme opkwam in Europa.

Het nationaal-socialisme zocht de schuld van de toenmalige problemen vooral bij de zigeuners en de Joden. Het communisme, dat volgens hen een gevaar was voor de hele wereld, was volgens hen bedacht door de Joden. De Joden zouden met het communisme de andere bevolkingsgroepen hebben willen uitschakelen. Toen de macht van Nazi-Duitsland toenam, ging de N.S.B., hoewel het een nationalistisch - dus een op Nederland gerichte beweging was - zich meer op Duitsland oriënteren.

Het overgrote deel van de Nederlandse bevolking sympathiseerde niet met de N.S.B. De aanhang van de partij was vooral in de grote en de forensensteden te vinden', waar ook Naarden en Bussum toe behoorden. In de arbeidersbuurten scoorde de N.S.B minder goed dan in de beter gesitueerde wijken.

Bij de Provinciale Statenverkiezingen in 1935 stemde 16,1% van de bevolking van Naarden op de N.S.B., het hoogste percentage in de regio. Ook in Bussum deed de N.S.B. het niet slecht, daar behaalden ze een resultaat van 12,1%. In het Brediuskwartier stemde 20,5% op de N.S.B. De gewone arbeiders in Bussum verzetten zich sterk tegen de N.S.B.

Mussert schreef in 1933 een artikel in het N.S.B.-dagblad Volk en Vaderland over de terreur in Bussum (de terreur tegen de N.S.B.).

Mussert is zelf in de meidagen van 1940 ondergedoken geweest in Bussum, omdat hij anders gevangen gezet zou worden door de Nederlandse regering, die hem staatsgevaarlijk achtte. Toen Hitler eenmaal de macht in Nederland had, heeft hij een Reichskommissar benoemd, die het bestuur over Nederland regelde. Dit was echter niet Mussert, maar een Oostenrijker, Seyss-Inquart genaamd. Deze Seyss-Inquart had het landgoed Oud-Bussum als verblijfplaats, wanneer hij niet in Den Haag verbleef.

Mussert werd in 1942 door Hitler benoemd als leider van het Nederlandse volk, maar kreeg in feite geen werkelijke stem in de politiek van Nederland en Duitsland.

De N.S.B. op het Christelijk Lyceum

De ouders van een klein aantal leerlingen hadden zich voor of in de oorlog aangesloten bij de N.S.B. Deze leerlingen werden door zowel leraren als leerlingen zoveel mogelijk gemeden. Op sommige N.S.B.-feestdagen verschenen de kinderen van N.S.B.-ouders in uniform op school. Er moet gezegd worden dat de meeste N.S.B.-leerlingen zeer hebben geleden onder de keus die hun ouders hadden gemaakt. We zullen hun namen, zoals al vermeld in het voorwoord, dan ook niet vermelden.

Er waren echter ook ouders van een leerling die gebruik maakten van hun macht om de schoolleiding te bedreigen. Zie het verhaal over de heer Van Beusekom.

Zeer opmerkelijk was, dat de leerlingen van Duitse afkomst niet gemeden werden.

Na de oorlog werd aan alle leerlingen die pro-Duits waren geweest geen (nood)diploma uitgereikt.

De zoon van de N.S.B.-burgemeester van Bussum, de heer Nieuwenhuys, protesteerde hiertegen.

Een gesprek met de rector en een briefwisseling hebben hierin geen verandering gebracht. Er

bevond zich een leraar op school die N.S.B. gezind was, de heer De W.

De heer De W.

De heer De W. was leraar in de klassieke talen. Hij was een N.S.B.-aanhanger. Reeds in 1938 deed er zich een conflict voor in de docentenkamer. Er was een discussie over de Jodenvervolgingen in Duitsland. De heer De W. uitte zich sterk in pro-Duitse zin.

Na mei 1940 veroorzaakte hij meermalen moeilijkheden in zijn lessen door zich pro-Duits uit te laten, vooral tijdens de lessen Oude Geschiedenis. Hij vergeleek bijvoorbeeld de verovering van Griekenland door Philippus van Macedonië, een verovering die later gunstig bleek voor Griekenland, met de doorbraak van de Maginot-linie (de verovering van Frankrijk door Duitsland zou dus gunstig zijn voor Frankrijk).

Een keer vroeg de heer De W. toestemming om op de thee te gaan bij de Reichskommissar Seyss-Inquart. Verder heeft hij herhaaldelijk verlof gevraagd om N.S.B.-bijeenkomsten bij te wonen. In april 1941 heeft de heer De W. bijzonder verlof gevraagd om professor Snijder, die hoofd was geworden van de Nederlandse Kultuurkring, waar te nemen op de Universiteit van Amsterdam. De cursusjaren daarna werd het verlof automatisch verlengd.

Toen de oorlog afgelopen was, had de heer De W. de brutaliteit zijn oude baan weer op te eisen. Dit is echter door het bestuur van de school geweigerd. Ditzelfde bestuur heeft er mede voor gezorgd dat de heer De W. werd opgepakt en berecht. De rector is als getuige opgetreden.

De heer Van Beusekom

De rector tijdens de bezettingsjaren was de heer Van Beusekom. Hij was vanaf 1929 tot 1948 aan het Christelijk Lyceum verbonden, eerst als docent biologie, later als conrector en vanaf 1938 als rector.

Tijdens de oorlog stond de heer Van Beusekom volgens zijn dochter bekend om zijn onverzettelijke houding tegenover de bezetter. Ze vertelde ons dat hij geen onrecht kon dulden en dan geen enkel compromis kende. Deze houding is hem noodlottig geworden.

*Rector Van Beusekom.
Portret getekend door zijn vriend Tinbergen
in St. Michielsgestel
27 mei 1943*

Het sleuteltje

Zoals bij het stukje over de N.S.B. te lezen viel, was er een aantal leerlingen wier ouders met de N.S.B. sympathiseerden. Eén van deze leerlingen was E.D., de dochter van de heer D. Ze was een middelmatige leerlinge. De heer D. was districtsleider van de Jeugdstorm, de jongerenbeweging van de N.S.B.

Op 29 mei 1941 werd het sleuteltje van E.D. voor de tweede maal gestolen. Haar vader was daar nogal boos over schreef een brief waarin hij de school bedreigde. We citeren:

"In de eerste plaats is het een laffe daad een kind te duperen, maar in de tweede plaats kunnen de belangen van Uw school ernstig worden geschaad, wanneer dit gedoe geen einde neemt."

De rector schreef terug en gaf toe dat het een laf spelletje was, maar dat dit soort plagerijen vaak voorkwamen in de leeftijdsgroep van 11 tot 12 jaar. Een gedeelte van deze brief:

"U vreest dat ernstige schade zal worden toegebracht aan de belangen van de school ten gevolge van gevallen als het onderhavige. Ik waardeer deze bezorgdheid ten opzichte van de school, waaraan Uw oudste dochter haar gymnasiale opleiding ontving en welke Uw jongste dochter thans ook bezoekt."

In juni 1942 werd tijdens de gymlessen het jeugdstorminsigne van E.D. gestolen. Naar aanleiding hiervan schreef de heer D. weer een brief aan de heer Van Beusekom. Hierin stelde hij dat alle klassen maar weggestuurd moesten worden zolang het speldje niet boven water was. Zouden de ouders zich niet melden dan zou er een onderzoek ingesteld worden door Duitse instanties. Verder stelde hij de school en de heer Van Beusekom persoonlijk een onaangename nasleep in het vooruitzicht.

Zoals al eerder vermeld was E.D. een middelmatige leerlinge. In juni 1942 werd E.D. het advies gegeven om de H.B.S.-A te volgen, i.v.m. een te laag cijfer voor wiskunde. Haar vader was het hier echter niet mee eens en wilde dat ze naar het gymnasium zou gaan. Uiteindelijk ging E.D. naar de H.B.S., maar de relatie tussen de familie D. en de school was er niet beter op geworden . . .

Die onaangename nasleep, die de heer D. voorspeld had, kwam er inderdaad . . . Op 13 augustus 1942 werd de heer Van Beusekom als gijzelaar gevangen genomen. Zijn arrestatie kwam voor hem niet geheel onverwacht. Want in de zomer van 1942 was hij met zijn gezin bij een boer in de Achterhoek "ondergedoken". Hoewel hij wist dat hij gevaar liep, ging hij begin augustus terug naar Bussum om de roosters voor de nieuwe cursus te maken.

De heer Van Beusekom verbleef bijna anderhalf jaar in het kamp Beekvliet in St. Michielsgestel. Dit kamp lag in de buurt van Vught. Er verbleven in dit kamp en in een kamp in Haaren meer dan duizend gijzelaars. De Duitsers hadden hen gevangen gezet om de Nederlanders ervan te weerhouden de geallieerden bij een mogelijke invasie te hulp te komen. Zouden de Nederlanders de geallieerden namelijk helpen, dan werden de gijzelaars doodgeschoten. Als vergelding van een communistische sabotagepoging in Rotterdam werden in augustus 1942 (net voor de ingijzelname van de heer Van Beusekom) vijf gijzelaars doodgeschoten. De meesten van die duizend Nederlanders waren vooraanstaande personen. De situatie was er in verhouding met andere kampen niet slecht. Er werden veel cursussen gegeven en de heer Van Beusekom werkte er aan zijn proefschrift. Met hulp van o.a. Niko Tinbergen, later Nobelprijswinnaar, werd dit proefschrift vlak voor zijn vrijlating voltooid.

Leerlingen, ouders en docenten hebben intens meegeleefd met het gezin van Van Beusekom. Talrijke brieven en voedselpakketten werden naar St. Michielsgestel gestuurd. Mevrouw Van Beusekom en de kinderen werden zoveel mogelijk geholpen.

De school deed veel moeite de heer Van Beusekom vrij te krijgen. Een gesprek met de N.S.B.-burgemeester van Bussum leverde niets op. Toevallig kwam mevr. Brand, een docente Frans, in gesprek met de heer L. over de heer Van Beusekom. De heer L. beloofde de rol, die de heer D. had gespeeld bij de ingijzelname te zullen onderzoeken. Door middel van een brief probeerde de toenmalige waarnemend rector, de heer Ten Kate, de heer D. ervan te overtuigen, dat hij fout gehandeld had. De heer D. reageerde zeer verbolgen en ontkende op enigerlei wijze betrokken te zijn geweest. Hij probeerde zelfs reclame te maken voor de N.S.B.

We citeren:

"Is het niet meer dan diep betreurenswaardig, dat bij Uw onderhoud met de familie L. zelfs moest blijken, dat U hoegenaamd niet op de hoogte is met de allereerste beginselen van het Nederlandse Nationaal-Socialisme, welke luiden:

*Godsvertrouwen
Liefde voor Volk & Vaderland
Eerbied voor den Arbeid.*

En toch bestrijdt U fel het Nationaal-Socialisme!! Het WAAROM is U niet bekend, alleen beroept U zich op vroegere courantberichten over toestanden in Duitschland, welke voor den oorlog uitsluitend door Joodsche overheersers het Ned. Volk werden voorgezet. Voelt U niet aan, dat Uwe eenzijdige houding absoluut foutief is, vooral voor iemand zooals U, die met een gedeelte der opvoeding der Ned. Jeugd is belast? Het is niet alleen betreurenswaardig maar vooral diepbeschamend."

Aan het eind van de brief bood de heer D. gaarne op verzoek van de heer Ten Kate het programma van de N.S.B. aan. De heer D. geloofde dat het begrip bij de heer Ten Kate zou ontwaken als hij de grootse rede van Mussert zou lezen en herlezen en dat hij dan zou begrijpen dat alleen het Nationaal-Socialisme het Nederlansche Volk uit de diepe modderpoel kon redden.

Op 23 december 1943 werd de heer Van Beusekom vrijgelaten. Toen hij in 1944 weer op school kwam, heeft hij nog verscheidene keren moeten onderduiken i.v.m. razzia's. Hij was namelijk jonger dan 40 jaar.

Na de oorlog heeft de heer Van Beusekom tegen de heer D. getuigd.

Onderwijs

Gedurende alle jaren is het lesgeven vooral door brandstofschaarste en beperking in het gebruik van energie erg moeilijk geweest.

Cursus 1939-1940

De lessen begonnen één week later dan gepland was, omdat het schoolgebouw bezet was door Nederlandse militairen. Op 12 september 1939 kon in het eigen gebouw lesgegeven worden. Toen in mei 1940 ons land bezet was, werd gedurende enige tijd het onderwijs stopgezet. Toen de lessen weer begonnen, was de sfeer op school gedrukt door de nederlaag. De leraren werd gevraagd de grootst mogelijke zelfbeheersing in acht te nemen en in de klas niets anders te behandelen dan de lesstof. Ook moesten zij de gesprekken van de leerlingen in goede banen leiden. Er werd een regeling getroffen om gemiste lessen in te kunnen halen. De school telde 265 leerlingen.

Cursus 1940-1941

In dit schooljaar werd er voor gezorgd dat de eindexamenklassen zoveel mogelijk lessen konden volgen. De slechte toestand voor de "overblijvers" werd opgelost. Er werd een regeling bedacht om de leerlingen uit omliggende gemeenten op school te laten overblijven. Er werden spelletjes aangeschaft om de leerlingen te vermaken. De school telde dit cursusjaar 328 leerlingen.

Cursus 1941-1942

Door de overheid werd bepaald dat Joodse kinderen niet meer op school werden toegelaten. De eindexamens werden dit jaar in het gebouw van de Muziekschool afgenomen. De gymnastieklessen moesten aanzienlijk worden ingekrompen. De hand-vaardigheidslessen gingen helemaal niet meer door. Dit schooljaar werd door 385 leerlingen bijgewoond.

Tijdens de zomervakantie werd de rector, de heer Van Beusekom, als gijzelaar meegenomen naar het kamp in St. Michielsgestel. De conrector, de heer Ten Kate, nam tijdelijk de plaats over van de rector. De heer Van Weeren was waarnemend rector.

Het was logisch dat de oorlogssituatie ook de sfeer op school bepaalde. Het was voor iedereen erg moeilijk om de aandacht volledig bij het werk te houden. Op de docentenvergadering werd er telkens op gewezen dat leraren meewerkten aan het handhaven van de algemene orde. Hoewel de klassen verspreid waren over verschillende gebouwen, was er onder de jongeren een groot saamhorigheidsgevoel.

Er kwam zeer veel onrust toen twee leerlingen (Joop Meyers en Gerard van Rooyen) van de examenklassen thuis gearresteerd werden. Samen met een grote groep andere jongeren werden zij naar een kamp in Vught gebracht.

Ten gevolge van razzia's door het hele land werden de hoogste klassen op school bijna geheel ontvolkt. Eerst gold het alleen voor de jongens, maar toen later het gerucht de ronde deed dat meisjes ook opgepakt konden worden, bleven de leerlingen massaal thuis.

Geleidelijk herstelde de rust. Het gymnastiekonderwijs kon alleen nog in de open lucht gegeven worden. In november was dit ook niet meer mogelijk omdat het buiten kouder werd en er ook problemen ontstonden met schoeisel en kleding.

Het huiswerk zorgde ook voor problemen. Huiswerk moest gemaakt worden in de huiskamer te midden van het hele gezin. Dit kwam door de brandstof- en energierantsoenering. De leraren zagen dit probleem en beperkten het huiswerk. De lessen duurden nog maar 40 minuten vanwege het ruimtegebrek.

Cursus 1943-1944

De eindexamenklassen werden gezamenlijk ondergebracht in het Algemeen Militair Tehuis waar zij een normaal rooster hadden, verspreid over de gehele dag. Dit in tegenstelling tot de andere klassen die maar halve dagen les hadden.

Op 23 december werd de heer Van Beusekom vrijgelaten. Hij hervatte zijn functie op 1 maart 1944. Het werd voor de schoolleiding steeds moeilijker alle leerlingen in de gaten te houden die over vele schoolgebouwen verspreid waren. Dit kwam mede doordat de leraren geen fietsen meer hadden. Er werd voor de Kerstvakantie een docentenvergadering gehouden om over het nooddiploma te spreken.

Mannelijke leerlingen uit de hoogste klassen van 18 jaar en ouder moesten arbeidsdienst voor de Duitsers gaan doen. Om hun toch een diploma te geven werd hun met Kerst 1943 op grond van hun cijfers, behaald voor het Kerstrapport, een nooddiploma gegeven.

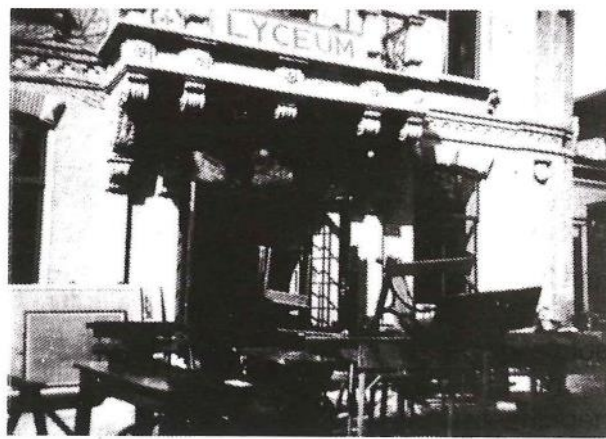
Er waren door goederenschaarste ook te weinig schriften. Het Departement van Onderwijs stelde bonnen beschikbaar waarop bij de boekhandel schriften gekocht konden worden. De rector heeft deze schriften onder de leerlingen verdeeld. Aan het eind van het schooljaar werd de leerlingen gevraagd of zij hun boeken op de boekenbeurs wilden verkopen. Het aantal leerlingen was weer sterk gegroeid, tot 473 in totaal. Er waren veel evacuee's uit andere delen van het land op school.

Cursus 1944-1945

Toen op 5 september de lessen weer zouden beginnen, werd aan de ouders van de leerlingen van de hoogste klassen gezegd, dat zij zelf moesten beslissen of zij hun kinderen nog naar school wilden sturen. Het werd voor veel leerlingen gevaarlijk door razzia's. N.S.B.-leerlingen en kinderen van Rijksduitsers bleven na Dolle Dinsdag weg van school. De opkomst van de leerlingen was zeer onregelmatig. Door de spoorwegstakingen waren veel leraren niet in staat te komen.

School en inventaris

Tijdens het cursusjaar 1938-1939 werden de gevolgen van de internationale spanningen op school duidelijk. Er werden maatregelen getroffen voor de luchtbescherming. Brandtrappen, een nooddeur en brandblusapparaten werden aangebracht. Er werd in november een plan opgesteld door de luchtbeschermingsdienst. Dit hield in dat de leerlingen die aan de "Spiegelzijde" van de spoorlijn woonden, bij luchtalarm, zo snel mogelijk naar huis moesten gaan en ieder een medeleerling mee moesten nemen. De overige leerlingen, 40 van de 276, konden gemakkelijk een schuilplaats vinden in de fietsenkelder, waar voorzieningen getroffen waren zodat deze behoorlijke bescherming bood tegen scherf- en instortingsgevaar. Er werden ook maatregelen getroffen voor het geval dat het onderwijs stil kwam te liggen ten gevolge van een bezetting door Duitsers.

Ontruiming van het Lyceum voor het Duitse leger 21 april 1942

In het volgende schooljaar 1939-1940 werd het schoolgebouw, tijdens de vakantie, bezet door Nederlandse militairen. Maar het onderwijs kon toch in september 1939 beginnen. Voor de leerlingen werd een cursus E.H.B.O. georganiseerd opdat zij bij eventuele ongevallen goed konden handelen.

Na de bezetting van Nederland door de Duitsers werden ook op school de eerste maatregelen spoedig merkbaar. De school moest zomer 1940 opgave doen aan de bezetters van de aanwezige chemicaliën en toestellen voor draadloze telegrafie, telefonie, seinlampen en handleidingen voor deze apparaten. Al spoedig ontstonden problemen met verlichting en verwarming.

In 1940 werd het gebouw bezet door de Opbouw Dienst en er kon geen les meer worden gegeven in de eigen school. Tussen 10 september en 26 oktober werd gebruik gemaakt van het gebouw van de Gooise Hogere Burger School. De leerlingen hadden maar halve dagen les, de ene week alleen 's ochtends, de andere week alleen 's middags. Het gebouw van de H.B.S. was niet groot genoeg voor alle klassen, dus werd er ook les gegeven in de Muziekschool en in het gebouw van de Hervormde Gemeente.

In het cursusjaar 1941-1942 werd het gebouw van de Gooise H.B.S. gevorderd, nu huisden de leerlingen in het gebouw van het Lyceum en werd een regeling getroffen voor het gebruik van de lokalen.

Op 21 april 1942 werd het Lyceum gevorderd door de Duitse Weermacht. In korte tijd werd het gebouw ontruimd, de Gemeente stelde auto's beschikbaar voor het vervoer van de inventaris. Ook werden leerlingen met bakfietsen en karren ingeschakeld voor het vervoer. Grote spullen zoals tafels werden opgeslagen in de loodsen van de firma's Kuhn en Co., Jurriëns en Schreuder; kleine spullen bij leerlingen, docenten en personeel thuis.

Vanaf 29 april, acht dagen na de vordering van de school, werd met lesgeven begonnen in de Prins Hendrikschool. Dit gebouw werd ook gedeeld met de Gooise H.B.S.

Het volgende schooljaar, 1942-1943, werden als gebouwen gebruikt: Prins Hendrikschool, de lokalen in de Gereformeerde Kerk, het Algemeen Militair Tehuis en de Gemeentelijke U.L.O., waar natuurkunde werd gegeven. Er moest nog ruimte worden gevonden voor de scheikundelessen. Er werd aangekondigd dat het gymnastieklokaal gebruikt zou worden als opslagplaats voor 1450 ton aardappelen. Dit ging niet door.

In het cursusjaar 1943-1944 werd de Prins Hendrikschool, de Gereformeerde Kerk, het A.M.T. en de Gemeentelijke U.L.O. nog steeds gebruikt als leslokalen. Tijdens de Kerstvakantie werd de Gemeentelijke U.L.O. gevorderd door de Duitse Weermacht, waardoor de natuurkundelessen noodgedwongen in de Gereformeerde Kerk gegeven moesten worden.

Op 4 februari 1944 werden de telefoonverbindingen van de Prins Hendrikschool en van de woningen van de rector en de conrector afgesneden.

De Prins Hendrikschool werd op 15 maart 1944 ook gevorderd, waarna de inventaris, kasten, banken, instrumenten, boeken, enz. overgebracht werden naar verschillende adressen. Het meubilair werd opgeslagen in de houtopslagplaats van de firma Schreuder en in de loodsen van de firma Jurriëns. Instrumenten en boeken gingen naar de Gereformeerde Kerk en voor een deel naar de Chemische fabriek Naarden. Alle kleine overgebleven spullen gingen met leerlingen en docenten mee naar huis.

Enkele klassen kregen nu les in de Chr. Schoolvereniging aan de Willem Kalfflaan in Bussum. Ook werd in de Ivo-school aan de Busken Huetlaan lesgegeven.

Op 3 mei 1944 vorderde de Duitse Weermacht de Ivo-school waardoor nu ook les moest worden gegeven aan de Enghschool. Om het probleem dat ontstaan was door de vorderingen van de verschillende gebouwen op te lossen, bood de Gemeente een villa aan in de Amaliaaan. Het schoolbestuur nam dit aanbod niet aan vanwege de slechte staat waarin dit gebouw verkeerde. In het volgende schooljaar, 1944-1945, werd weer lesgegeven in de Prins Hendrikschool.

Op 30 november ontplofte een Duitse munitietrein, waardoor veel gebouwen en de school werden beschadigd. Ook waren er problemen met licht, brandstof en voedsel.

Na de bevrijding trokken op 6 mei de Canadezen in het gebouw. De Gemeente besloot de Prins Hendrikschool open te houden. Hierna werd het normale schoolleven hervat.

LYCEUM
BUSSUM

Bussum, 15 Nov. 1944.

Aan de Ouders der leerlingen
van het Lyceum.

L.S.,

Het onderwijs in de schoolgebouwen wordt door het ongunstige weer en andere factoren zo bemoeilijkt, dat een andere regeling moet worden ontworpen.

Gaarne doe ik een beroep op Uw aller medewerking om, waar zulks mogelijk is, aan groepen leerlingen onderwijs te doen geven ten huize van Ouders, die daartoe gelegenheid kunnen en willen bieden.

Ten einde een overzicht te krijgen van de mogelijkheden hiertoe, moge ik aan deze Ouders verzoeken, mij zo spoedig mogelijk over de eventueel ter beschikking staande ruimte in te lichten. Gaarne ontvang ik dan tevens opgave van het maximum aantal plaatsen en mededeling of medebrenging van een blok hout voor verwarming en van verlichtingsmateriaal noodzakelijk is.

Bij voorbaat dank ik U zeer voor Uwe medewerking.

Hoogachtend,
de Rectoor van het Lyceum.

De Duitse invloed op school

De Censuur

Al spoedig na de Duitse inval volgden de beperkende maatregelen elkaar snel op. De eerste brief van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kwam op 24 juli 1940 binnen, waarna er nog vele zouden volgen.

Het begon met het verbod om op de feestdagen te vlaggen zoals dit in Nederland gebruikelijk was, bijvoorbeeld op Koninginnedag. Vijf maanden later kreeg de school de opdracht alle portretten van Prins Bernhard te verwijderen. Enige tijd later moesten alle portretten van de overige leden van het Huis van Oranje verdwijnen.

Het Ministerie had niet alleen invloed op afbeeldingen maar ook op boeken. De school kreeg al snel een lijst met boeken van Joodse, Marxistische, anti-Duitse, en anti-nationaal socialistische schrijvers. Deze boeken moesten uit de schoolbibliotheek verwijderd worden. Aan het Ministerie moest gemeld worden of dit inderdaad gebeurd was. Op 4 oktober 1941 ontving de school een brief van uitgeversmaatschappij W. & J. Brusse. De uitgeverij was in lichte paniek, omdat men vergeten was een stuk over Churchill uit het boek "Famous men and women" te vervangen door een stuk over Louis Botha.

De school werd dringend verzocht het boek "Mein Kampf" van Adolf Hitler en het boek "Idee en gedaante van het Groot Duitsche Rijk" geschreven door Dr. Dr. Kurt O. Rabl aan te schaffen. In het laatstgenoemde boek werd een "duidelijk" overzicht geschreven van de geschiedenis en de ontwikkeling van het Groot Duitsche Rijk. Dit werd door het Departement van Opvoeding,

DEPARTEMENT VAN
OPVOEDING, WETENSCHAP EN CULTUURBESCHERMING

Vertrouwelijk

MEN GELIEVE BIJ HET ANTWOORD NAUWKEURIG
HET ONDERWERP, DE DAGTEKENING, HET NR.
EN DE AFD. VAN DIT SCHRIJVEN TE VERMELDEN.

Kabinet, No. 1686.
Betreffende: het
boek "Mein Kampf".

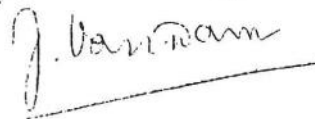
's-Gravenhage, 3 Februari 1942.

Naar mij wordt medegedeeld, is in sommige gevallen
bezwaar gemaakt tegen inwilliging van den aan enkele onder-
wijsinstellingen van zijde eenige docenten geuiten wensch,
uit de voor den aankoop van boekwerken beschikbare middelen
voor de schoolbibliotheken ten gebruike van leeraren en leer-
lingen exemplaren van Hitler's "Mein Kampf" aan te schaffen.

Zoodanige afwijzing acht ik te minder juist, daar ook
bij het onderwijs in de geschiedenis in de hogere klassen
van bedoeld boekwerk een passend gebruik dient te worden
gemaakt.

Bij deze verzoek ik U, hiermede rekening te willen
houden.

De Secretaris-Generaal van het
Departement van Opvoeding, Wetenschap
en Kultuurbescherming,

Wetenschap en Kultuurbescherming belangrijk geacht om door schoolbibliotheken aangeschaft te worden.

Politieke voorkeur

Ook leerlingen en docenten werden door de censuurmaatregelen van het ministerie getroffen. De eerste brief waarin de docenten werd verboden insignes of onderscheidingstekens te dragen verscheen op 14 oktober 1940. Hierna zouden er nog vele volgen.

Twee maanden later werd de leerlingen dit ook verboden tijdens hun verblijf in of om de school. Over deze brief ontstonden misverstanden, dus stuurde het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming een tweede brief. Daarin stond dat het verbod niet gold voor Duitse kinderen, Duitse insignes en insignes van collectes die door de Rijkscommissaris waren goedgekeurd.

Mei 1941 had de heer J. van Dam, hoofd van het Departement, de "eer" de school mee te delen dat het docenten en leerlingen verboden werd politieke insignes, uniformen of delen daarvan te dragen. Een tijd hoorde men niets meer over de insignes e.d., maar op 17 februari 1942 verscheen er een brief waarin stond dat vanaf dat moment de N.S.B. de enig toegestane politieke organisatie was. De overheid stond het dragen van insignes, uniformen van de N.S.B. en haar nevenorganisaties toe. Eén van deze nevenorganisaties was de Nationale Jeugdstorm. Leden en leiders van deze organisatie konden vrij krijgen voor bijzondere gebeurtenissen binnen hun organisatie, met uitzondering van regelmatig terugkerende oefeningen. De school werd verplicht het aanplakken van biljetten van deze organisatie toe te staan. Er ontstond over de maatregel veel onrust zodat al na een maand het aanplakken van affiches van pro-Duits gezinde organisaties op school verboden werd.

DEPARTEMENT VAN OPVOEDING, WETENSCHAP EN
CULTUURBESCHERMING

INSPECTEUR VAN HET ONDERWIJS
IN ALGEMEENEN DIENST

MEN GELIEVE BIJ HET ANTWOORD NAUWKEURIG HET
ONDERWERP, DE DAGTEKENING EN HET NR. VAN
DIT SCHRIJVEN TE VERMELDEN.

NR. 11046

'S-GRAVENHAGE, 18 October 1941
Van Panhuysstraat 9; tel. 115091

*Aan den Heer Rector van
het Gymnasium te
Bussum.*

Naar aanleiding van een sollicitatie verzoek ik U beledigd om enkele
inlichtingen over: *herbevoegdiging*

de aan ommezijde vermelde leerkrachten

en wel in het bijzonder t.a.v. de volgende punten:

- 1e. Weet hij (zij) den politieken strijd in elk opzicht buiten het school-
verband te houden?
- 2e. Gaf hij (zij) ooit aanleiding tot moeilijkheden met de bezettende
macht?
- 3e. Vertrouwt U, dat hij (zij) zich in alle opzichten loyaal zal gedragen
ten aanzien van deze bezettende macht?
- 4e. Kunt U voor hem (haar) instaan, dat hij (zij) zich niet zal laten drijven
door zijn (haar) politieke zienswijze tegenover leerlingen en of leeraren?

Gaarne met redenen omkleede antwoorden.

De Inspecteur van het Onderwijs in algemeenen dienst,

Verzoekte brieven te adresseeren aan
den Inspecteur van het Onderwijs
in algemeenen dienst
van Panhuysstraat 7 - 's-Gravenhage

D. G. Noordijk

(Dr. D. G. NOORDIJK.)

30446 - 41 - K 983

*De docenten werden scherp in de gaten
gehouden*

De reacties van de Duitsers op het verzet op school

De Duitsers duldden geen enkele vorm van verzet op scholen. Om het verzet, dat er was, te onderdrukken werden brieven gestuurd waarin maatregelen werden afgekondigd. Hierin werd gewezen op sabotage-handeling tegen de bezettende macht. Als dit zou voortduren of toenemen, zou de Duitse overheid hiertegen scherpe en strenge maatregelen nemen. Ook werd het lasteren van Duitsers, het rondvertellen van moppen en geruchten, en het beledigen van het Duitse staatshoofd, als een misdaad opgevat.

Om dit tegen te gaan kreeg de school de opdracht de boeken, agenda's, portefeuilles en tassen onverwacht te controleren, toezicht te houden op samengeschoolde leerlingen, het goede voorbeeld te geven en het insigne-verbod streng te handhaven. "Kortom, de jeugd moest leren tegenover de bezettende overheid een volkomen waardige en beheerschte houding aan te nemen."

Toch werden er door het gemeentebestuur van Bussum nieuwe gevallen van sabotage geconstateerd. Men zou hier strenger tegen gaan optreden en zelfs de hele gemeente zou door zulke daden getroffen kunnen worden.

In een brief van 11 februari 1941 gaf de rector gehoor aan deze oproepen. Hij had de leerlingen ingelicht en tegenover de leerkrachten had hij de verwachting uitgesproken dat zij zich zouden onthouden van elke uiting, die zou kunnen worden uitgelegd als een bevordering van een negatieve levenshouding bij de jeugd.

Sinds de Arbeidsdienst op 7 juli 1942 werd ingesteld, verdween een aantal leerlingen van school. Dit was niet alleen op onze school zo, ook andere scholen werden hierdoor getroffen. Er werd op 15 februari 1943 een brief verzonden waarin door de Bond van Vereenigingen voor Christelijk Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs aan de scholen gevraagd werd wat de gevolgen van de arrestaties voor de leerlingen en voor de school waren. Bij ons op school zijn twee leerlingen gearresteerd en is één weer vrijgelaten. Ook was het schoolverzuim in die periode erg groot, vooral in de 4e en 5e klassen. Het gebeurde regelmatig dat hele klassen weg bleven.

DEPARTEMENT VAN OPVOEDING, WETENSCHAP EN CULTUURBESCHERMING

Betreffende: handhaving orde
en rust op de scholen.

MEN GELIEVE BIJ HET ANTWOORD NAUWKEURIG
HET ONDERWERP, DE DAGTEKENING, HET NR.
EN DE AFD. VAN DIT SCHRIJVEN TE VERMELDEN.

No. 22, Kabinet.

's-GRAVENHAGE, 29 Januari 1941.

Het blijkt mij telkens weer, dat de onrust onder leerlingen van onze middelbare scholen niet vermindert. Steeds weer zijn er symptomen merkbaar van een destructieve en negativistische geesteshouding, die zich uit, in het rondvertellen van geruchten en moppen, het lasteren over Duitschers en landgenooten (Winterhulp), het doorgeven en afschrijven van kinderachtige, ja weerzinwekkende nonsens. Kort geleden zijn toevallig boekentasschen van leerlingen van een middelbare school in handen van de Duitse politie gevallen, waarin zulk materiaal werd aangetroffen. Aangezien daarbij ook beleedigingen aan het adres van het Duitse staatshoofd werden gevonden, zal deze zaak voor de scholieren en ook voor de school, die het aangaat, hoogst ernstige gevolgen hebben.

Ik moge U opdragen, er met de grootste nauwlettendheid op toe te zien, dat aan dezen toestand zoo spoedig mogelijk een eind komt, o.a. door voortdurende en onverwachte controle van boeken, agenda's, portefeuille's, tasschen, kastjes enz., door het toezicht op samscholende leerlingen, door het stellen van voorbeelden, door het streng handhaven van het insigneverbod. Met name moet ook elke terreur tegenover leeraren en leerlingen met nationaal-socialistische overtuiging ten strengste worden onderdrukt.

Nog afgezien echter van deze voor het Nederlandsche volk hoogst gevaarlijke geesteshouding moet ik er met den meesten aandrang op wijzen, dat de school er meer dan ooit op bedacht moet zijn, door intensief onderwijs en goed gekozen werkopdrachten de geesten der leerlingen voortdurend bezig te houden en hen in plaats van tot negativistische kankeraars tot goede en positieve Nederlanders te vormen. De jeugd moet leeren, tegenover de bezetende overheid een volkomen waardige en beheerschte houding aan te nemen. Van ons allen wordt in dezen tijd een groote zelftucht verlangd; de jeugd dient daarin Uw voorbeeld te volgen en zich, gezien de moeilijkheid van de komende tijden, nog intensiever dan vroeger, voor te bereiden op het werk in de maatschappij.

Ook de aan Uw school verbonden leerkrachten wilt U wel op den ernst van het hierboven besprokene opmerkzaam maken. Van hen verwacht ik, dat zij zich niet alleen zullen onthouden van elke uiting, die zou kunnen worden uitgelegd als een bevordering van de beschreven negativistische geesteshouding, maar dat zij bovendien volledig medewerken aan het handhaven van de schooltucht en een op het positieve gericht onderwijs.

Ik geef U ten slotte in overweging, niet terug te schrikken voor ernstige maatregelen van tucht, in ieder geval de inspectie onmiddellijk in te lichten en U in zeer ernstige gevallen tevens rechtstreeks met mij in verbinding te stellen.

De Secretaris-Generaal van het
Departement van Opvoeding, Wetenschap en
Cultuurbescherming,

J. van Dam

AAN
alle Rectoren en Directeuren van
dagsscholen voor voorbereidend hoo-
der en middelbaar onderwijs en
middelbare nijverheidsdagsscholen.

*de inlichting document
en bevestiging*

Ik verklaar hierbij plechtig, dat ik, zoolang ik mijn ambt waarneem, de verordeningen en andere bepalingen van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied en van de hem ondergeschikte Duitse organen naar eer en geweten zal nakomen en mij zal onthouden van elke handeling gericht tegen het Duitse Rijk of de Duitse Weermacht.

Dit bekrachtig ik door mijn handtekening.

De loyaliteitsverklaring

Via de rector moesten ook de docenten een verklaring afleggen waarin ze beloofden om de verordeningen en andere bepalingen van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied en van de hen ondergeschikte Duitse organen naar eer en geweten na te komen en zich te onthouden van elke handeling gericht tegen het Duitse Rijk of de Duitse Weermacht.

Zij moesten de volgende vragen beantwoorden:

- of zij hun politieke strijd buiten de school wisten te houden
- of zij ooit aanleiding gaven tot moeilijkheden met de bezettende macht
- of zij zich in alle opzichten loyaal zouden gedragen ten aanzien van de bezettende macht
- of zij zich niet lieten drijven door hun politieke zienswijze tegenover leerlingen en/of leraren

De leraar Nederlands, de heer B.I.E. van Noort, heeft op 15 maart 1943 geweigerd om uit een nieuw leerboekje lessen van de heer Blokzijl te behandelen. De leerlingen riepen toen deze les behandeld zou worden: "*Bah, Blokzijl, deze les is al behandeld*", ook ging er een gejoel op. Ondanks het protest van N.S.B.-leerlingen werd de les niet behandeld. Later ontving de school een brief waarin er door het Ministerie op gewezen werd dat zulke dingen niet meer mochten voorvallen. Toen de oorlog was afgelopen werd een "zuiveringscommissie" ingesteld. Deze had tot taak het lerarencorps te zuiveren. Dit hield in dat ze moesten bekijken of de docenten tijdens de oorlog niet fout geweest waren.

Leerlingen die in het laatste oorlogsjaar in de eindexamenklas gezeten hadden - 5 H.B.S. en 6 Gymnasium - konden in mei 1945 door de hongerswinter en de oorlogssituatie geen eindexamen doen. Zij kregen een nooddiploma, dat dezelfde rechten gaf als een normaal eindexamen.

Leerlingen die in de oorlog de bezettende macht gesteund hadden, kregen geen nooddiploma. De zuiveringscommissie onderzocht ook in deze gevallen het gedrag van foute leerlingen.

Slachtoffers van de arbeidsdienst

Voor opkomst voor het vervullen van de Arbeidsplicht in 1942 - aanvang 7 juli - werden aangewezen "de ongehuwde aangestelden in openbaren dienst of bij het bijzondere onderwijs". De Arbeidsdienst hield in dat Nederlandse mannen vanaf 18 jaar werden opgeroepen voor arbeidsdienst. Leerlingen die goed genoeg waren, kregen voor die tijd hun nood-examen (zie onderwijs).

Kerstmis 1943 hield de waarnemend rector, de heer Ten Kate, een toespraak voor de leerlingen die de arbeidsdienst moesten gaan doen. Enkele passages van deze toespraak volgen hier.

DEPARTEMENT VAN
OPVOEDING, WETENSCHAP
EN KULTUURBESCHERMING.

APELDOORN,

No. 21521¹, Afd. V.H.M.O.

16 December 1943.

Betreffende: noodeindexamens.

Het in mijn omzendbrief van 27 September 1943, no. 15099¹, afdeling V.H.M.O., bedoeld getuigschrift hetwelk, met afwijking in zooverre van dien omzendbrief, moet worden onderteeënd door den voorzitter en den secretaris der vergadering, kan aan de belanghebbenden eerst worden uitgereikt, nadat zij een oproeping hebben ontvangen voor uitzending als arbeidskracht naar Duitschland en deze aan U hebben getoond.

De formulieren voor de getuigschriften zullen worden gedrukt.

Het benodigd getal exemplaren zal U zoo spoedig mogelijk worden gezonden.

De Secretaris-Generaal van het
Departement van Opvoeding, Wetenschap en
Kultuurbescherming,
J. VAN DAM.

"Het is wel een heel ongewone figuur, dat in deze tijd van het jaar, midden in de loop van de cursus, tot enige jongelui een afscheidswoord moet worden gericht, omdat ze de school gaan verlaten. Toch moet dit nu, Kerstmis 1943, gebeuren als gevolg van de omstandigheden, die reeds zoveel dat sinds jaren en jaren normaal leek, hebben ontwricht. Enige leerlingen uit de hoogste klassen zullen na 1 januari niet meer in de schoolbank mogen plaatsnemen. Min of meer abrupt is hun studie afgebroken. Het contact met het voor hen zo vanzelfsprekend gevonden milieu zal worden doorsneden. Zij gaan een toekomst tegemoet die vol onzekerheden is."

"De druk van deze tijd op allen is zwaar, maar de schuwe blik die de angst verraadt, ontdek je weinig of niet. In geen van jullie die vertrekken gaat, heb ik daarvan iets gemerkt. Er is een kracht die ons allen hoog houdt, die voorkomt dat we in elkaar buigen. En ik meen, dat zich hierin iets openbaart, dat wellicht bij velen zeer verborgen leeft: vertrouwen en geloof!"

Het verhaal van twee leerlingen en een leraar van onze school die opgeroepen werden voor de arbeidsdienst kunt u hieronder lezen. Hun namen zijn Egbert van der Bijl, Paul van Weeren en de heer G. van der Torren.

Egbert van der Bijl, geboren op 25 mei 1923 in Nederlands-Indië, is alleen naar Nederland gekomen waar hij op kamers ging. Hij kwam in 1940 bij ons op school. In 1943 verliet hij de school zonder nood-examen. Vanaf die tijd is er niets meer van hem bekend, behalve dat hij op 12 december 1944 in Neuengamme is overleden. Wij vermoeden dat hij is opgepakt wegens het weigeren van arbeidsdienst en daarna naar Amersfoort is gebracht. Als er mensen zijn die iets meer weten over Egbert van der Bijl dan zouden wij daar graag iets van vernemen.

Docent G. van der Torren woonde in Castricum. De Duitsers vorderden in 1942 de kuststrook. Dat betekende dat hij met zijn gezin (zijn vrouw en twee kinderen) naar Hilversum moest verhuizen. Hij ging toen lesgeven op onze school. Eind oktober 1944 moest hij een nieuwe "Ausweis" hebben. De Duitsers pakte hem gelijk op voor de Arbeidsdienst. Hij werd op transport gezet om te helpen bij de verdedigingswerken van Arnhem. Tijdens het transport naar Arnhem is hij in Ede op zeer tragische wijze gestorven.

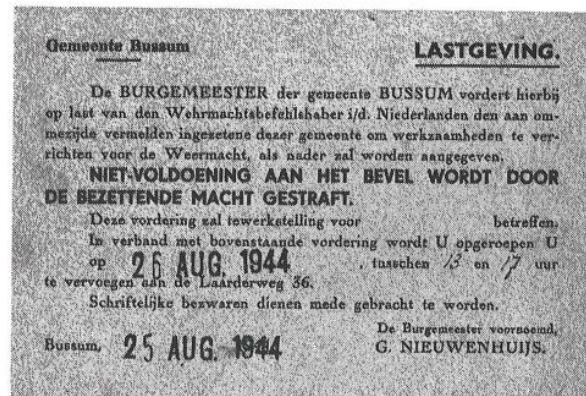

Paulus van Weeren

Paulus van Weeren, geboren 15 februari 1923 te Sassenheim, deed in 1941 eindexamen gymnasium. Daarna begon hij aan de studie medicijnen. Omdat hij geen loyaliteitsverklaring wilde tekenen (dit is een verklaring waarin de studenten bevestigen dat ze niets zouden ondernemen tegen de Duitsers), werd hij opgeroepen voor de arbeidsdienst. Hij dook onder in Bergen waar het na een tijdje zo gevaarlijk werd, dat hij op een boerderij in Wons (Friesland) onderdook. Doordat hij verraden werd, kwam op 7 augustus 1944 de S.D. de boerderij doorzoeken. Toen de S.D. niets kon vinden, dreigden ze de boerderij in brand te steken. De dochter van de boer, die T.B.C. had, raakte in paniek en zette het op een gillen. Paulus van Weeren meldde zich toen. Hij werd overgebracht naar het politiebureau te Leeuwarden. Zijn vader heeft hem daar opgezocht en heeft Paulus daar voor het laatst gezien. Op 29 augustus 1944 werd Paulus naar Amersfoort gebracht. Hij heeft, toen hij op transport was, een briefje geschreven en dit aan Roelof Kunst, een medegevangene die vrijgelaten werd, gegeven. Hieronder volgen twee geciteerde briefjes. Het eerste geschreven door Roelof Kunst aan de familie van Paulus van Weeren, de tweede door Paulus zelf.

*"Waarde vrienden,
Daar ik uit de strafgevangenis ontslagen ben, hebben de vrienden mij allemaal een briefje in de zak gestopt. En ik heb hen beloofd dat ik het weg zal sturen. Wij zaten met ons elfen op de kamer. De dagen waren zeer lang, maar voor de rest was iedereen goed gezond.
Hartelijke groeten,
Roelof Kunst"*

*"Trein tussen Akkrum en Heerenveen.
Beste allemaal,
Gisteravond kreeg ik het bericht dat ik moest vertrekken uit het huis van bewaring. Tot vanmorgen toe verkeerde ik in het onzekere over mijn plaats van bestemming. Nu echter hebben de mannen die ons begeleiden verteld dat we naar Amersfoort gaan. We zullen de moed er maar in houden. Ik zal maar denken: kop op, er komt weer een andere tijd. We zijn met een gezellige ploeg, hoe meer zielen hoe meer vreugde. Ook jij, Bea, kop op. Je moet er maar niet over in de put zitten, we zijn allemaal opgewekt. Zo spoedig mogelijk nieuw bericht.
Hartelijke groeten
Paul van Weeren"*

Zijn optimisme was niet gegrond, want na deze briefjes hoorde zijn familie niets meer van hem. De familie plaatste oproepen in verschillende kranten, o.a. in Trouw en in het Mededelingenblad Appèl. De oproepen zagen er zo uit: "Van Weeren, Paulus, geboren 15-2-'23. Gearr. 14-8-'44 te Leeuwarden (medestudent, die niet getekend had). Tot 29-8-'44 politiebureau te Leeuwarden, daarna Amersfoort - Neuengamme - Husum. Dan Bergen-Belsen. Zou op 19-2-'45 aldaar zijn overleden. Inlichtingen verzocht omtrent sterven, laatste levensdagen enz."

Zo hoorde de familie dat hij in Neuengamme - Husum en in Bergen-Belsen was geweest. Op 21 maart 1946 kreeg de familie een brief van het Rode Kruis waarin stond dat hij in Bergen-Belsen op 19 februari was overleden.

J. B. VAN DER WEYDEN
Med. et Phil. Drs. - ZENUWARTS
Rijkswijk 30 X Mauritskade 51
TELEFOON 55680 X 110617
Spreekuur 1,30 - 3 uur en volgens
afpraak behalve Dinsd. en Zaterdag.

DEN HAAG, 7 September 1945

Geachte heer van Weeren.

Uw zoon heb ik slechts kort gezien in Neuengamme. Ik kan mij ook niet herinneren, dat hij na het transport naar Hussum (voor tewerkstelling) weer in Neuengamme is teruggekeerd. Ik vrees dan ook dat hij daar zal zijn overleden. Vele Nederlanders zijn daar gestorven en liggen daar begraven. De omstandigheden waaronder het werk moest geschieden, waren zeer slecht. Weinig kleding, slecht en weinig eten, en hard werken. Wendt U zich nog tot het Afwikkelingsbureau Concentratiekampen te Vught, Taalstraat 60, welk bureau thans contact zoekt met de teruggekeerde politieke gevangenen. Mogelijk kan dit bureau U personen opgeven die hem in Hussum gekend hebben.

Hoogachtend,

J. van der Weyden

Nasporing naar Paulus van Weeren leverde dit ooggetuigenverslag op

'S-GRAVENHAGE, 21.3.46.-
Bunnestraat 1
Tel. 182057

Afd. Inlichtingen.
No. 11344. I 3363. Rv1/R.-
Onderwerp: E. van Weeren.
Bijlagen:
Bij beantwoording Afd.
en nummer vermelden.

In antwoord op uw verzoek om inlichtingen
doet het mij zeer veel leed u te moeten berichten, dat
volgens de ter beschikking van dit bureau staande ge-
gevens:

Paulus van Weeren,
geb. 13.2.23,

op 19 Februari 1945 in het concentratiekamp Bergen-Belsen
is overleden.

Dit bericht is ontleend aan de officiële kamp-
administratie.

Meerdere bijzonderheden staan niet te mijner
beschikking, maar ik moge u verzekeren, dat, indien en
zodra mij iets naders omtrent dit zo zeer te betreuren
feit bekend wordt, ik u daarvan op de hoogte zal stellen.-

Het Hoofd v.d. afdelings-
bureau Concentratiekampen.
Voor dezen:

H. Duizink.-

Deze brief van I
van Weeren eer

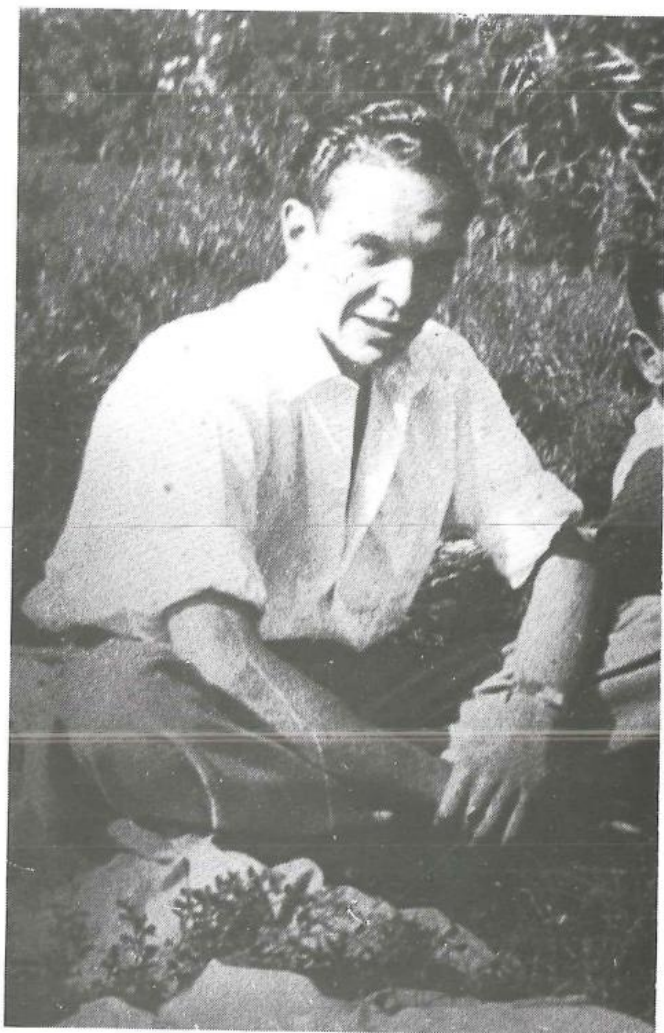
Den Heer Jac. van Weeren,
Stargardlaan 6,
Bussum.-

Deze brief van het Rode Kruis maakte bij de familie van Paulus van Weeren een einde aan de onzekerheid over zijn lot.

Fritjof Dudok van Heel

Eén van de mensen die bij ons op school heeft gezeten en later in het verzet zat, was Fritjof Dudok van Heel. Hij zat op de H.B.S.-B. van '32 tot '38. In de oorlog ging hij het verzet in. Zijn toenmalige verloofde, mevrouw E. der Kinderen, is nooit getrouwd. Fritjof vertelde bijna nooit iets over zijn activiteiten in het verzet. Uit veiligheidsredenen natuurlijk. Soms was hij dagen weg. Mevrouw Der Kinderen is achter Fritjofs activiteiten gekomen door zelf onderzoek te doen na de oorlog. Over Fritjof is veel bekend. Zo wordt hij in de boeken van Lou De Jong regelmatig genoemd. Hieronder volgt, in grote lijnen, een overzicht van zijn activiteiten.

Fritjof maakte deel uit van de Ordedienst (O.D.), die aan het begin van de oorlog was ontstaan. De "directeur" was Schimmelpenninck, die een "voorlopig bewind" wilde dat na de oorlog de orde en rust in ons land moest bewaren. Zo ontstond de O.D.. Schimmelpenninck had voor besprekingen leiders en voor zijn beveiliging adjudanten nodig, die tevens als koerier konden optreden. Fritjof werd door een andere leider, Doggen, gevraagd om bij de O.D. te komen. Hij deed dit, "omdat", zo zegt mevrouw Der Kinderen, "hij zich na de capitulatie verplicht voelde in het verzet te gaan."

Bekendmaking.

's-GRAVENHAGE. 4 Aug.
— Het Bureau van den Wehrmachtbefehlshaber in Nederland maakt bekend: Een aantal Nederlanders heeft zich — in het bijzonder ook met deelneming van voormalige Nederlandse officieren — schuldig gemaakt aan begunstiging van den vijand, aan spionage en sabotage en aan overtreding van het verbod tot het in bezit hebben van wapens. Zij zijn derhalve door een krijgsraad ter dood veroordeeld.

Het vonnis is, nadat de mogelijkheid van gratieverleening was onderzocht, aan de volgende personen door middel van den kogel voltrokken: 1. jhr. Johan Schimmelpenninck, directeur, geboren 30 September 1887 te Rhenen. 2. Anton Willem Marie Abbenbroek, voormalig cadet en student, geboren 9 December 1917 te Den Haag; 3. Willem Theodore Cornelis van Doorn, reserve eerste-luitenant, geboren 31 Mei 1911 te Den Haag; 4. Fritjof Dudok van Heel, student, geboren 19 April 1918 te Semarang N.-I.; 5. Christian van den Bergh, voormalig kapitein, geboren 27 Juli 1901 te Arnhem; 6. Willem

Fritjof Dudok van Heel

Hij werd als koerier in Limburg en Gelderland ingezet. Later als koerier in de noordelijke provincies Groningen, Friesland en Drenthe.

De Duitsers wisten vrijwel niets van het bestaan van de O.D. af. Ook niet dat deze een eventuele Engelse invasie zou gaan ondersteunen. Door stom toeval werd het bestaan ontdekt toen de Duitsers op zoek waren naar illegale bladen. Dit gebeurde in maart 1944 en al snel werden zo'n 130 "leden" van de O.D. gearresteerd. Vijfentachtig van hen werden verhoord tijdens het eerste O.D.-proces, dat van maart tot november duurde. Na de verhoren bleven ze vastzitten in de gevangenis van Scheveningen omdat er in augustus 1941 een andere tak van de O.D. werd ontdekt door de S.D. In mei 1942 werden 72 gevangenen in het C-kamp Sachsenhausen door de S.S. doodgeschoten.

Nadat Schimmelpenninck ook was gearresteerd, kwamen Fritjof en enkele anderen bijeen om over de toekomst van de O.D. te praten. Besloten werd, dat de O.D. zou blijven voortbestaan, ondanks de vele arrestaties. In mei 1942 nam Fritjof de documenten (het archief) van de O.D. over om ze te gaan ordenen. Op 14 juli 1942 liep hij met zijn werkzaamheden voor de O.D. tegen de lamp. Hij werd gearresteerd en kwam in de gevangenis van Scheveningen. Daarna heeft hij nog in gevangenissen in Amersfoort, Vught en Utrecht gezeten. De behandeling in de gevangenissen was vreselijk. In brieven schreef hij dat vooral de Joden zwaar mishandeld werden. Zo schreef hij: *"De Joden echter werden opgejaagd als wilde beesten, vielen zij neer, zo werden zij net zo lang geranseld tot zij opstonden en verder wankelden. Veelvuldig kwam het voor dat geslagen Hafltinge tijdens het avondappèl in elkaar zakten door de pijnningen van de afgelopen dag."*

In 't kort kan ik verder memoreren het ophitsen van half afgerichte honden welke de kleding van velen stukscheurden, onder gelach van de Arb. fuhrers. Het slaan van sommige voorlieden (o.a. No. 1300 en 1046) om in een goed blaadje te komen. Persoonlijk heb ik voor mijn ogen 2x een Jood zien afmaken, die door slagen op de grond was gevallen, waarna 1046 met 2 Holl. S.S. Schützen boven op 't hoofd gingen dansen en schoppen totdat geen levensteken meer te bespeuren was en 't gezicht onherkenbaar verminkt. Een andermaal werd door een Holl. S.S. de kolf van een karabijn op iemands rug kapot geslagen omdat hij 5 stenen in plaats van de aangegeven 6 vervoerde."

Brieven schrijven naar buiten was verboden, maar zijn ex-verloofde vertelt hoe dit toch gebeurde. Aan de binnenkant van zijn pyjama, in de band, stopte Fritjof piepkleine briefjes. Deze briefjes werden geschreven op sigarettenvloetjes. De briefjes werden buiten de gevangenis door vrouwen in de wasserij uit de band gehaald en kwamen vervolgens bij mevrouw Der Kinderen. De Duitsers hadden er nooit iets van gemerkt.

Op 29 juli 1943 werd Fritjof Dudok van Heel op de Leusderhei gefusilleerd.

Hendrik Johan van Zadelhoff

Hendrik, op school bekend als Henny, van Zadelhoff werd op 20 januari 1920 te Pakan Boeroe, Ned. Indië, geboren.

Hij begon in 1934 zijn middelbare schoolopleiding op de Carpentier Altingstichting. Hij volgde daar de lessen in de eerste drie klassen van de H.B.S. In 1937 kwam hij samen met zijn broer naar Nederland. Hier zette hij zijn studie voort op onze school en in 1939 deed hij eindexamen H.B.S.-B. Na de H.B.S. ging hij naar Delft. Hij ging mijnbouwkunde studeren op de Technische Hogeschool. In Delft kwam hij via de verzetsman Hamel in contact met de professoren Mekel en Schoenmaker. Zij vormden een spionagegroep. Deze groep deed behalve spioneren ook ander illegaal werk. De groep opereerde vooral in de haven van Rotterdam om tekeningen van schepen te bemachtigen. Deze tekeningen werden via het verzet aan Engeland doorgegeven. Voor zover bekend werd het doorgeven van de tekeningen van een duikbootmoederschip verraden. De groep werd opgerold en de S.D. heeft zich naar het huis van Henny begeven, Henny werd gewaarschuwd, toen hij van een spionageopdracht uit Rotterdam terugkwam, dat de S.D. voor zijn huis stond. Hij wilde dat zelf zien en is gaan kijken. Hij werd herkend en opgepakt. Het was 27 juli 1941. Na zijn arrestatie werd hij naar Scheveningen gebracht. Na maanden van gevangenschap in Scheveningen werd hij naar Amersfoort vervoerd. Daar is hij tijdens het eerste O.D.-proces ter dood veroordeeld. De hele groep Mekel is via Utrecht naar het concentratiekamp Sachsenhausen afgevoerd en op 3 mei 1942 gefusilleerd.

Bob Gazan

Jan Gazan

Willem Johannes "Bob" Gazan

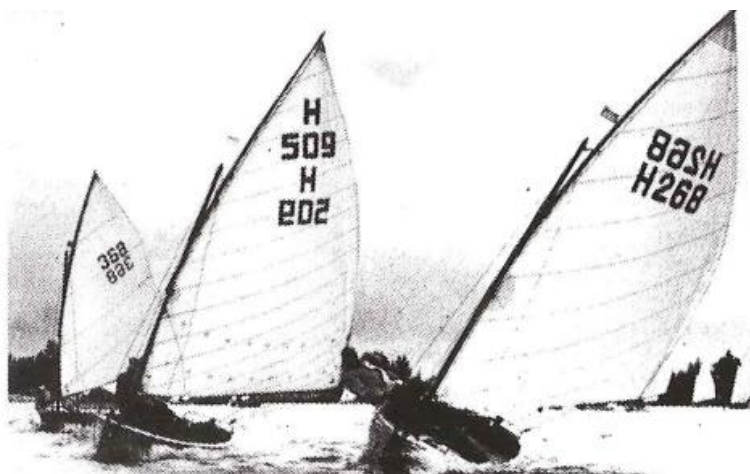
Bob Gazan werd op 9 augustus 1919 geboren. Hij groeide op in Bussum en kwam in 1932 op het Christelijk Lyceum. Hier volgde hij de H.B.S.-A opleiding en deed in 1939 eindexamen. Na de school ging hij bij zijn vader in de zaak werken, die een groothandel in tabak had.

Mei 1940 vocht hij als korporaal der artillerie op de Grebbelinie. Uit verontwaardiging over de inval van de Duitsers ging hij verzetswerk doen. In Bussum opereerde hij met een groep die zich met wapens bezig hield.

Bob was bevriend met Jan Kievits die tweede luitenant was. Jan Kievits moest zich melden in Engeland om van daaruit naar Nederlands-Indië te gaan. Samen bedachten zij het plan om met een 12-voets jol naar Engeland over te steken. Een 12-voets jol is een open zeilbootje van 3,60 meter lang met een gaffelzeil. De broers Gazan hadden zo'n bootje in Loosdrecht. Bob Gazan en Jan Kievits brachten dat bootje van Loosdrecht naar Krommenie. In Krommenie werden zij geholpen door de heer Barends bij de voorbereiding van de reis naar Engeland en gedrieën maakten zij de boot zeewaardig. Er werd een kompas ingebouwd, de kuipwanden werden verhoogd en de zeilen met Oost-Indische inkt zwart gemaakt zodat ze op zee niet zo snel door de Duitsers zouden worden opgemerkt. De heer Barends had veel ervaring met de uitrusting van boten.

Vanaf Krommenie werd het bootje door het Alkmaardermeer en het Noordhollandskanaal naar de Hondsbossche Zeewering gebracht. Bij Petten loopt een zijkanaal van het Noordhollandskanaal naar de dijk. Achter de dijk werd de jol met de hulp van J.C. Pelles, een boer, uit het water getild en over de dijk gedragen. De heer J.C. Pelles was zeer bedreven in het over de dijk zetten van boten. Zijn organisatie tilde zelfs jachten met behulp van paard en wagen de dijk over. Dit was een spannende zaak want om het half uur kwam er een Duitse patrouille uit Callantsoog langs. Het verhaal gaat dat het verzet geholpen werd door twee Duitse soldaten die later, toen zij ontdekt waren, werden doodgeschoten.

Bob Gazan en Jan Kievits zijn 2 juni 1941 vertrokken naar Engeland. Daar zijn ze niet aangekomen. De marine vermeldt bij navraag dat van Jan Kievits staat opgetekend dat hij op zee is verdronken.

12-voets jol. Botje waarmee Bob Gazan en Jan Kiviets van Petten op 2 juni 1941 naar

Engeland wilden zeilen

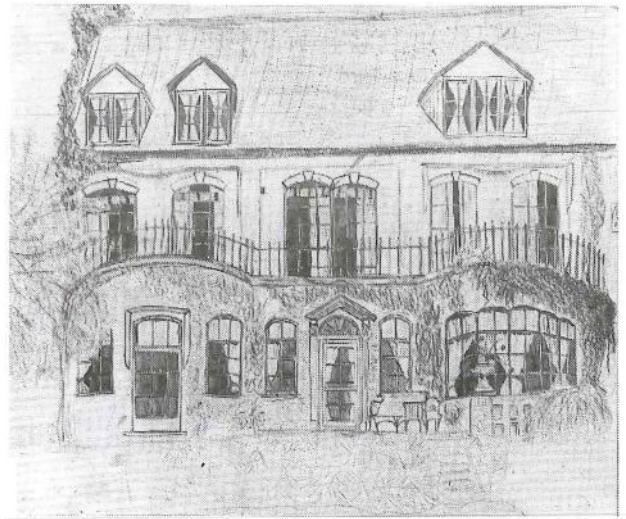
Na de oorlog meldde de vader van Bob Gazan dat zijn zoon in september 1942 op de vlucht over zee bij Perpignan in Zuid-Frankrijk was doodgeschoten. Dit verhaal kan zo niet kloppen. September 1942 had de Vichy-regering, die met de Duitsers collaboreerde, nog de macht in Perpignan. November 1942 namen de Duitsers de macht over. De vraag is ook: Waar was Bob Gazan tussen juni 1941 en september 1942? Het vreemde is wel dat zijn naam voorkomt op een erelijst van de begraafplaats van Orry-la Ville, een stadje ten noorden van Parijs. Het is tot nu toe een groot raadsel wat er gebeurd is.

Jan Gazan, de broer van Bob, heeft na het vertrek van zijn broer, het verzetswerk voortgezet. De groep Gazan wordt in officiële stukken en verslagen over de Vliegende Brigade van Joop Klemper en Herman Ruijs genoemd.

lengte	3,66 m
breedte	1.40 m
diepgang met zwaard	0,95 m
zeilopp.	9.30 m ²
gewicht circa	155 kg

Tekening van een 12-voets jol.

Tekening van Bob Gazan, 12 jaar oud, van hun huis
Gooilandscheweg 20, Bussum

Johannes Christiaan "Jan" Gazan

Jan Gazan was de jongere broer van Bob Gazan. Hij werd op 16 maart 1924 geboren. Jan Gazan bezocht ook onze school. Hij volgde de H.B.S.-A opleiding. Hij heeft deze niet afgemaakt omdat hij in 1943 van school ging. Zoals verteld, zette hij het verzetswerk van zijn broer Bob voort. Hij woonde in Amsterdam en gaf als dekmantel het beroep van bediende in een optisch bedrijf op. Omdat zijn vader Joods was, besloten de vader, Jan Gazan en een neef, Tromp Meesters, naar Zwitserland te vluchten. Dit was in 1942. Dat lukte aardig. Ze kwamen tot Besançon, een stad in Frankrijk dichtbij de Zwitserse grens. Daar stapten ze uit de trein en hebben een tijd lang op het station rondgehangen. Voor een gouden horloge hebben grenssmokkelaars hen achterop de fiets meegenomen over de Zwitserse grens. Toen zij de grens over waren, werden ze door de Zwitsers opgepakt en apart in een cel opgesloten.

Na een week lang gevangen gezeten te hebben zijn Jan en zijn vader met een kilo brood weer de grens overgezet. Tromp Meesters had relaties in Zwitserland en mocht blijven.

Terug in Nederland heeft Jan het verzetswerk weer opgepakt. Over het verzetswerk van Jan Gazan tussen 1942 en 1944 is niets meer bekend. Een goede vriendin van de broers Gazan had wel contact met Jan maar wist niet wat hij deed. "Het was veel te gevaarlijk om daarover te praten", zei ze. Dolle Dinsdag in september 1944 kwam Jan Gazan weer boven water en nam afscheid van deze vriendin.

Wat er daarna met Jan gebeurd is heeft zijn vader na de oorlog opgetekend. Dit is het relaas van de vader van Jan Gazan:

"Mijn zoon werd begin september 1944 door zijn organisatie, waarvoor hij reeds ca. twee jaar werkzaam was, weggezonden met de opdracht om berichten door de gevechtswaard naar het hoofdkwartier van Prins Bernhard der Nederlanden over te brengen naar Brussel. Hij heeft bij Merxem bij Antwerpen ca. twee weken moeten meevechten. Toen Antwerpen bevrijd was, heeft hij zijn opdracht te Brussel aan Prins Bernhard kunnen overbrengen. Hij was ca. tien dagen aan het Hoofdkwartier verbonden en is daarna met een nieuwe opdracht naar het toen nog niet bevrijde Nederland teruggezonden. Op de Nederlands-Belgische grens is hij door de Griene Polizei gearresteerd en naar de gevangenis te Breda overgebracht, waar hij vier weken lang, dagelijks en ook 's nachts verhoord werd, echter zonder iets los te laten. Hij is daarna naar het strafkamp Farge in Duitsland gezonden en na een verblijf van ca 2-3 maanden aldaar, naar een werkkamp te Bremen.

Vandaar ontvingen wij zijn eerste bericht. Zijn laatste bericht is gedateerd 7 Maart 1945. Hoewel hij kernegezond en zeer sterk was, is hij door honger en vermoedelijk slechte behandeling dusdanig verzwakt dat hij op 2 Mei 1945 in het lazaret Unterstett bij Rotenburg bij Bremen aan Dyphtheritis, Longontsteking en Pleuris is overleden.

Degene die samen met hem met deze opdracht was belast, is in leven gebleven en heeft ons bij zijn terugkeer in ons land, de details over het lot van onzen zoon kunnen overbrengen."

Johan Kemper en Herman Ruijs: De Vliegende Brigade

Nadat Joop Kemper, geboren 27 oktober 1922, in mei 1940 geslaagd was voor zijn examen H.B.S.-A op het Lyceum, werd hij student economie te Amsterdam. In 1941 verzorgde hij koeriersdiensten voor de O.D. Bij een catastrofe begin 1941 heeft Joop enkele uren gevangen gezeten en is streng ondervraagd.

Na de arrestatie verbrak Joop Kemper het contact met de O.D. en richtte met een aantal jongelui een spionagegroep op. Dit werd de "Vliegende Brigade" (V.B.). Het trefpunt van deze nieuwe organisatie werd de Jeugd Kapel aan de Meentweg te Bussum. De dominee daar was tevens de godsdienstleraar op het Lyceum. De belangrijkste personen van deze organisatie waren: Herman Ruijs, Karel Raben, Mart Raben en Wim Hille. Zij woonden in Bussum. Herman Ruijs was een vroegere klasgenoot van Joop Kemper op het Lyceum. Herman Ruijs behoorde eerst tot een andere groep, maar na liquidatie van zijn oude groep kwam hij bij de O.D. Via hem ontving de V.B. berichten die ze weer doorgaven aan de O.D.-leiding in Utrecht.

Joop Kemper zelf zou zich vooral gaan bezighouden met spionage in het binnenland (haven- en kustwerken, geschutsopstellingen etc.) en het voorbereiden van sabotage.

Sabotage bedreven zij meestal samen met een andere organisatie. Een andere taak was het verzorgen van onderduikadressen voor mensen die opgeroepen waren voor de arbeidsdienst. De V.B. had dringend wapens nodig en hoopte die van de O.D. te krijgen. De O.D. wilde die wel leveren maar wel onder de voorwaarde, dat de V.B. eerst zou tonen wat zij waard was. Hiervoor werden veel Duitse stellingen bespioneerd.

Daarna stelde de O.D. ook voor dat de V.B. enkele liquidaties zou uitvoeren. De O.D. had hiervoor een aantal beruchte types op het oog. Een contraspion Kamper, de politiekapitein Woerts uit Bussum en de politiepresident Kerlen uit Utrecht. Joop Kemper bereidde deze aanslagen voor. Op 20 augustus heeft de V.B. een aanslag gepleegd op politiekapitein Woerts. Dat deze aanslag mislukte, is te wijten aan de onervarenheid van de schutter die vanaf zijn fiets twee schoten op de rug van de politiekapitein afvuurde. De aanslag op de politiepresident uit Utrecht lukte wel. Na een overval in juli 1943 op het distributiekantoor te Huizen zijn enkele ploegleden gevangengenomen wat een groot verlies betekende.

Nu moest de V.B. eerst nog de contraspion Kamper zien te liquideren. Herman Ruijs zou voor een geschikte "killer" zorgen. Volgens afspraak kwam de groep op 9 september 1943 bijeen om de aanslag op Kamper nog eenmaal gezamenlijk voor te bereiden. Enkele leden die naar de Jeugd Kapel waren gekomen meldden dat zij in een zijstraat even verderop een auto hadden zien staan van waaruit enige mannen aandachtig alles in de gaten hielden. Even later ging een aantal leden de Jeugd Kapel uit om iemand op te halen. Toen zij terug kwamen stond de auto plotseling op de oprijlaan van de Jeugd Kapel. Snel rende de groep door een tuin om zo via de achterkant van de Jeugd Kapel de overige leden te kunnen waarschuwen. Maar het was al te laat. Samen met een van de leden die nog had kunnen ontsnappen uit de Kapel maakten ze dat ze wegwamen: ze waren verraden door N.S.B.-ers.

Groep van 7 gefusilleerd op 23 oktober 1943 te Overveen.

Boven van links naar rechts: Herman Ruijs, Johan Kemper, Martinus Raben, Willy van Breukelen.

Onder van links naar rechts: Antonius Tellegen (officier van gezondheidsdienst), Johan Schimmel, Abraham Kuiper.

Deze foto heeft jarenlang op het bureau van Koningin Wilhelmina gestaan.

Joop Kemper, Herman Ruijs en nog een aantal leden van de groep werden opgepakt waarmee de Vliegende Brigade ten einde kwam. Joop Kemper heeft tijdens ondervragingen een aantal daden bekend. Herman Ruijs sloeg ook door, bovendien hadden de Duitsers zijn tas met daarin belangrijke foto's en beschrijvingen van de contraspion Kamper te pakken gekregen. Zes leden van de V.B., onder wie Joop Kemper en Herman Ruijs, werden zonder enige vorm van proces op 23 oktober 1943 te Overveen gefusilleerd.

Sieben Todesurteile vollstreckt

Schwerste Strafe für Terrorakte und Sabotageverbrechen

DZ Den Haag, 23. Oktober.

Wie der Höhere ~~SS~~- und Polizeiführer Nord-west mitteilt, hat das Polizeistandgericht Amsterdam am 22. Oktober 1943 die folgenden niederländischen Staatsangehörigen zum Tode verurteilt:

1. den Studenten Johan Kemper, geb. am 27.10.1922 in Bussum,
2. den Studenten Martinus Raben, geb. am 27.12.1922 Palembang (Niederl.-Indien),
3. den Distributiebeamten Karel Raben, geb. am 21.1.1918 in Soerabaja (Niederl.-Indien),
4. den Studenten Johan Schimmel, geb. am 7.4.1919 in Amsterdam,
5. den Berufslosen Willy van Breukelen, geb. am 27.2.1921 in Amsterdam,
6. den Studenten Herman Ruys, geb. am 19.1.1923 in Bussum,
7. den Arzt Antonis Tellegen, geb. am 25.5.1907 in Zwolle,
8. den Studenten Abraham Cornelis Kuiper, geb. am 28.8.1922 in Arnheim.

Die Verurteilten sind eine geheime Verbindung zu dem Zweck eingegangen, Mordüberfälle auf im öffentlichen Leben der Niederlande stehende Personen auszuführen. Sabotagehandlungen durchzuführen, in der Illegalität lebende Personen durch Geld und Lebensmittelmarken zu unterstützen, sowie Spionage zu treiben. Die Gruppe hat in enger Beziehung zu der durch das Polizeistandgericht Amsterdam am 30.9.1943 abgeurteilten Terrorgruppe,

zu der der Kommunist Louis Boissevain und die Mörder des Generalleutnants Seyffardt gehört haben, gestanden und ist eine Fortsetzung dieser Gruppe gewesen. Die Verurteilten haben sich Schusswaffen und Munition verschafft. Der Verurteilte Johan Kemper hat sich darüber hinaus der Beihilfe an dem Mordanschlag gegen den Polizeibeamten Woerts in Bussum und an der am 3.9.43 ausgeführten Ermordung des Polizeipräsidenten von Utrecht, Kerlen, schuldig gemacht. Die unter 1—7 genannten Täter haben Morde und Sabotagehandlungen verabredet, die im Falle der Ausführung geeignet gewesen wären, die öffentliche Ordnung in den besetzten niederländischen Gebieten zu stören. Schon in dieser Verabredung von Verbrechen ist von dem Standgericht ein Verstoß gegen die Vorschriften der Ordnungsschutzverordnung vom 9.1.1943 gesehen worden. Die Mehrzahl der Täter, insbesondere der Arzt Antonius Tellegen, hat sich aktiv an der Spionage beteiligt. Durch die rasche Ergreifung dieser Verurteilten ist es der Sicherheitspolizei gelungen, die Sabotageorganisation, deren Hauptbeteiligte bereits am 30.9.1943 abgeurteilt sind, in vollem Umfange zu vernichten.

Das Urteil ist nach Prüfung der Gnadenfrage gegen 7 Verurteilte gestern durch Erschiessen vollstreckt worden.

Der Distributiebeamte Karel Raben, ein Bruder des zum Tode verurteilten und erschossenen Martinus Raben, wurde begnadigt, da er sich nicht in dem Masse wie die übrigen Verurteilten terroristisch betätigt hat.

Executie Johan Kemper en Herman Ruijs in: Deutsche Zeitung in den Niederlanden, Amsterdam Sonntag 24. Oktober 1943

Dolf Snijders

Dolf Snijders nam in 1940 in de vijfde klas van de H.B.S.-afdeling van onze school plaats. Hij kwam van het Instituut "Walburg" in Voorburg. Hij heeft de school in 1941 met het diploma H.B.S.-A verlaten.

Hieronder volgt een verslag van het gesprek, gehouden met de heer W.C.J.M. van Lanschot op 14 maart 1990. De heer Van Lanschot vertelde over zijn vriend Dolf Snijders. Beiden waren lid van de Inlichtingendienst (I.D.), een organisatie die zich bezig hield met het verzamelen en verzenden van gegevens naar Engeland, voornamelijk van militaire aard.

Willem van Lanschot leerde Dolf Snijders kennen op het landgoed Zomerhof van de familie Kessler in Bilthoven. Van Lanschot gebruikte dit adres als een half onderduikadres wegens zijn ondergrondse activiteiten. Van Lanschot was beroepsofficier in het Nederlandse Leger geweest. Snijders was fel anti-Duits en wilde alles doen wat in zijn macht lag om zich tegen de vijand te verzetten.

Snijders verzamelde in Amsterdam en omgeving inlichtingen en zocht naar een mogelijkheid om deze naar Engeland doorgestuurd te krijgen. Van Lanschot was onder de indruk van de vaderlandsliefde en inzetbereidheid van Dolf Snijders. Hij was een bewogen man met een grote diepgang wat ook tot uitdrukking kwam in zijn gedichten. Ook in de gevangenis maakte Dolf nog gedichten. Eén daarvan had hij opgedragen aan Van Lanschot, van wie hij wist dat hij, ondanks zware verhoren, niets gezegd had. Langs een verwarmingsbuis werd het gedicht aan Van Lanschot toegespeeld.

Dolf Snijders organiseerde in Amsterdam en omgeving, IJmuiden inbegrepen, een inlichtingendienst. Zijn naaste medewerkers waren Strobos en Kooimans. Daarnaast had hij ook contacten met o.a. Brandt Corstius en Gaillard.

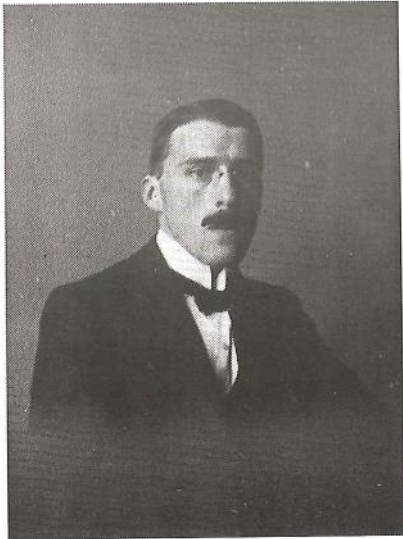
De groep Snijders verzamelde inlichtingen over luchtafweeropstellingen, registratie van militaire voertuigen, schepen en vliegtuigen, troepenverplaatsingen, havenbewegingen, de handel in Amsterdam, de sfeer en het culturele leven, de Jodenvervolging, de Februaristaking. Deze inlichtingen vonden via Van Lanschot hun weg naar Engeland. Van Lanschot werkte nauw samen met enige agenten die uit Engeland gedropt waren. De groep Snijders had in Amsterdam en omgeving uitstekende contacten, die zeer waardevolle informatie hebben verstrekt.

Op 1 april 1942 werd Dolf gearresteerd. Volgens zijn vader, in de opgave van de erelijst voor de gevallen, zou Dolf zeer slecht behandeld zijn. Hij leed honger en werd geslagen, een maand lang werd hij in het donker opgesloten. Onder druk van de Gestapo is Dolf bezweken en heeft hij doorgeslagen. De Gestapo kreeg hem ook murw met het argument dat hij voor de echte vijand, de communisten, vocht.

Op 9 april 1942 werd Van Lanschot in Leiden gearresteerd, op 30 april Kooimans en Strobos. Op de celdeur van Van Lanschot stond vermeld: "Strenge Einzelhaft mit Schikanen", dat betekende volkomen isolement in de gevangenis, geen enkel contact met de buitenwereld, geen boek, niet luchten, niet douchen, minder eten, verhoren. Steeds zwaardere verhoren werden afgenomen, waarvan de langste 100 uur heeft geduurd en eindigde met een badkuur, d.w.z. een bad met koud water waarin je werd ondergedompeld en ondergehouden, waarna opnieuw de vragen werden gesteld. Toen Van Lanschot weer bijkwam, stond de deur van de badcel op een kier. Er stonden twee mensen voor de deur, één bleek van de Gestapo te zijn, die aan de ander vroeg hoe hij heette. Een bekende stem zei: "Dolf Snijders". De twee mannen verwijderden zich langzaam en Van Lanschot hoorde de Gestapo-man zeggen; "Van Lanschot schrijft nu alles op en geeft alle informatie", waarop de stem van Dolf Snijders, nauwelijks meer herkenbaar, antwoordde: "Dan zal ik het ook doen." Van Lanschot heeft toen in wanhoop hard geroepen: "Ik zeg niets want ik weet niets!" Van Lanschot is daarna in elkaar geslagen en naar een isoleercel in de Koepelgevangenis overgebracht. Hij heeft niet gesproken.

Vanuit Scheveningen werd de groep, I.D.-Proces genoemd, eerst naar Haaren (Noord-Brabant) en vervolgens naar Utrecht gebracht ter berechting. Het was bij het Feldkriegsgericht des kommandierenden Generals und Befehlshabers vom Luftgau Holland. Het proces vond plaats in mei 1943 in de Gansstraat in Utrecht en op 28 mei was de uitspraak: Doodstraf! Het proces was een farce. De toegewezen verdedigers waren nog feller dan de aanklagers. Op 20 juli 's morgens werd het vonnis voltrokken. Van Lanschot had geluk; er waren enige nieuwe arrestaties verricht en de Gestapo wilde hem confronteren met enigen van deze gevangenen. Hij werd "abgetrennt". De commandant van de gevangenis, een Wehrmachtsofficier, deed over de executie diep bewogen mee: "Sie starben wie Götter".

Van Lanschot kwam via Amersfoort in het Nacht und Nebelkamp Natzweiler, waar 6000 gevangenen zaten en waar 1000 gevangenen per maand werden afgemaakt. Hij zat daar 11 maanden, werd vervolgens naar Dachau gebracht en werd tenslotte op 29 april 1945 door de Amerikanen in Dachau bevrijd. Dolf Snijders en zijn makkers liggen begraven in Amersfoort.

Gerrit Ruijs

Hugo Ruijs

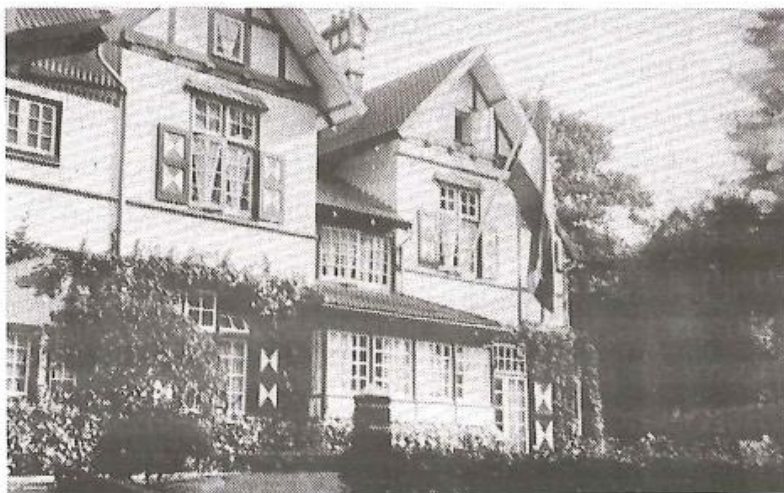
Hugo Ruijs, het Parool en zijn familie

Hugo Ruijs verliet na de vierde klas gymnasium het Lyceum. Tijdens de spoorwegstakingen in september 1944, begon hij in Bussum een uitgave van het Parool, het Parool Bulletin, uit te geven. Hugo was medewerker van de hoofdgroep in Amsterdam. Samen met H. Boersma werd het Parool Bulletin vanaf september 1944 gedrukt. Per post verstuurdde ze een wekelijks overzicht van ongeveer 500 exemplaren. Hugo verspreidde in Bussum het Parool waarvan de oplage veel te weinig was, ongeveer 250 exemplaren.

Als voorzorgsmaatregel werd telkens ergens anders gedrukt. Het Parool Bulletin werd verspreid via de heer G. Marmelstein (Beerensteinerlaan) in Bussum.

Iedere werkdag werd tot tien uur in de ochtend nieuws gebracht waarna het zo snel mogelijk werd gestencild. Als alles goed verlopen was, ging de krant rond één uur in de middag de deur uit.

Alles ging goed tot 12 januari 1945. Hugo reed toen vlak na spertijd (8 uur in de avond) zonder licht op zijn fiets met een groot pak illegaal papier op de Huizerweg in Bussum. Daar werd hij aangehouden en er werd ontdekt wat Hugo bij zich had. Het gevolg was dat hij werd gearresteerd. Hij werd naar de Weteringschans in Amsterdam gebracht, daarna overgebracht naar de Dreef in Haarlem. Door de arrestatie van Hugo Ruijs liep de verspreiding van het Parool Bulletin ernstig gevaar. Het Parool Bulletin kon pas in maart 1945 weer verschijnen, de heer G. Marmelstein had het werk van Hugo voortgezet.

*Het huis van de familie Ruijs, H.J.
Schimmellaan 1, tegenover de school*

In memoriam Hugo Ruys. †

Bij het verschijnen van het bevrijdingsnummer van het Parool-bulletin kan het niet anders of onze gedachten gaan uit naar hem, wiens afwezigheid bij het groot gebeuren dezer dagen als een waarachtig gemis gevoeld wordt door allen die hem van nabij gekend hebben. In de persoon van Hugo Ruys herdenken wij niet alleen den oprichter en den sympathieken medewerker van het Bussums Parool-bulletin in zijn tot nog toe verschenen vorm, welke functies hij vervulde met een nimmer verslappende activiteit en onbegrensde toewijding, maar tevens den kameraad, den vriend, die altijd voor je klaar stond en op wien je nooit tevergeefs rekende, ook wanneer er minder prettige werkzaamheden te verrichten vielen. Meermalen hebben wij kunnen ervaren hoe Hugo niets te zwaar of te gering achtte om er zijn volle energie achter te zetten, wanneer het zijn Parool betrof. Het stralend enthousiasme waarmee hij in de Septembere-dagen van 1944 zijn taak hierin Bussum aanvaardde zal ons altijd bij blijven als een voorbeeld van hetgeen gedurende de vijf jaren die thans achter ons liggen zo dikwijls bewezen werd door de besten onder onze jongeren. — Het zich volkomen willen en kunnen geven voor wat men als het enig goede en ware gold. —

Voor iemand als Hugo bleef er

eenvoudig geen andere mogelijkheid over. Hij had zich in gezet voor hetgeen hem was opgedragen en hij deed dit met geheel zijn wezen, moeilijkheden en tegenslagen het hoofd biedend met een taaiheid en onverzettelijkheid, die voor den vrolijken, goedlachsengongen, zoals ieder hem kende, dikwijls verbazend waren.

Deze zijde van zijn karakter toonde hij zelden de buitenwereld, maar wij, die met hem samenwerkten, wij weten dat het te danken is aan deze onverzettelijkheid en trouw aan zijn eens gegeven woord, dat wij na een korte onderbreking konden doorgaan met het werk, met zijn werk. Bekend is de oorzaak dezer onderbreking: een ellendig toeval dat Hugo op de avond van de 12de Januari in handen van den vijand speelde.

Wat Hugo doorgemaakt heeft gedurende de weken van zijn gevangenschap zullen wij nimmer weten. Eén ding echter is duidelijk gebleken: hij verraadde ons niet! Hij bleef zwijgen om zijn vrienden en het werk dat hem liever was dan het leven te redden. Deze jongen, die er van droomde na de bevrijding in het leger te worden opgenomen, gedroeg zich in deze laatste periode van zijn leven als een soldaat in de beste betekenis van het woord.

Het bericht van zijn dood op 7 Maart trof ons hevig en onver-

wacht. Ondanks de ervaring die vijf jaar bezetting ons leerde waren wij blijven hopen, dat hij er nog goed af zou komen. De vrede, de bevrijding leken zo dicht bij en gelijk zo velen met ons, die een familielid of vriend in gevangenis of concentratiekamp wisten, dachten wij „Als wij het maar kunnen rekken“. Tijd winnen leek het enig mogelijke en was het niet te wreed ten offer te vallen met de vrijheid zo tastbaar na?

Hugo behoort tot het ontzaglijk grote leger van hen, „die er niet meer zijn“ die hielpen de overwinning bevechten maar het bereiken ervan niet mochten beleven.

Uit onze kring is degene die het werk voor het Parool-bulletin begon en ons daartoe bij elkander bracht heengegaan. Binnenkort zullen onze wegen zich scheiden, maar iets is er dat ons gezamenlijk eigendom zal blijven: de herinnering aan Hugo, die tijdens zijn arrestatie en gedurende de weken daarna bewezen heeft geheel alleen de consequenties te kunnen aanvaarden van hetgeen wij gezamenlijk verricht hadden.

Op deze plaats en op dit moment buigen wij voor hem eerbiedig het hoofd en brengen hem dankend een laatste groot.

In zijn leven dat hij offerde voor ons ideaal vinden wij op treffende wijze gesymboliseerd hetgeen de driekleur voor ons betekent:

Trouw — vroomheid — moed.

Afgedrukt in bevrijdingsnummer Parool Bulletin, mei 1945

Dezelfde dag dat Hugo werd gearresteerd, deden de Duitsers een inval in zijn woning aan de Schimmellaan nr. 1. Zijn broer Theo kon zich ternauwernood op zolder verbergen en dook later onder bij de familie Esveld. De ouders Ruijs konden niet ontkomen, ze werden beiden gearresteerd, zijn moeder kwam later vrij. Gerrit Ruijs, Hugo's vader, was notaris te Amsterdam. Hij werd ter dood veroordeeld omdat hij Joods bezit veilig gesteld zou hebben en omdat zijn gezin een terroristenfamilie was. Zijn straf werd omgezet in strafkamp. Gerrit Ruijs is op 5 april 1945 in Sand-Borstel, dat is een werkkamp bij Neuengamme, tijdens een transport overleden. De heer Ruijs was tot zijn dood voorzitter van het Curatorium van het Lyceum.

Op 7 maart 1945 werd Hugo op twintigjarige leeftijd in Overveen gefusilleerd als represaille voor de aanslag op Rauter. Rauter was in mei 1940 naar Nederland gestuurd als commissarisgeneraal voor de openbare veiligheid en als "Höhere S.S.- und Polizeiführer". De S.S. en het gehele Duitse politieapparaat in Nederland ressorteerden onder hem. Op 6 maart 1945 werd bij Woeste Hoeve op de Veluwe door verzetsstrijders een aanslag op hem gepleegd. Deze aanslag mislukte, maar Rauter werd zwaargewond. Als represaille zijn toen honderden Nederlanders gefusilleerd onder wie ook Hugo Ruijs.

Na de oorlog werd Rauter door de geallieerden gevangen genomen en aan Nederland uitgeleverd. Hij werd na een rechtszaak van het Bijzondere Gerechtshof te Den Haag ter dood veroordeeld en op 25 maart 1949 gefusilleerd.

DEPARTEMENT VAN OPVOEDING, WETENSCHAP EN CULTUURBESCHERMING

Afd. Kabinet, No. 445

MEN GELIEVE BIJ HET ANTWOORD NAUWKEURIG
HET ONDERWERP, DE DAGTEKENING, HET NR.
EN DE AFD. VAN DIT SCHRIJVEN TE VERMELDEN

'S-GRAVENHAGE, 30 April 1941.

Mij is gebleken, dat aan de op 4 November 1940 door den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied gegeven opdracht nopens de ontheffing van personen van Joodschen bloede uit openbare functies, een wijdere strekking gegeven dient te worden, dan aanvankelijk is geschied.

Voor wat het gebied van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming betreft, zal moeten worden bewerkstelligd, dat in den vervolge geen personen van Joodschen bloede, of die als zoodanig worden aangemerkt, deel uitmaken van schoolbesturen, noch van commissies van beroep of van oudercommissies, tenzij het betreft scholen, welke uitsluitend voor Joodsche leerlingen bestemd zijn.

Overeenkomstig § 4 van de Verordening N°. 189/40 gelden voor de beoordeeling van de vraag, wie uit dezen hoofde hun functies behooren neer te leggen, en wie in den vervolge niet zullen mogen worden opgenomen in een der bovenbedoelde lichamen, de volgende regelen:

- 1°. Jood is een ieder, die uit ten minste drie naar ras vol-Joodsche grootouders stamt.
- 2°. Als Jood wordt ook aangemerkt hij, die uit twee vol-Joodsche grootouders stamt en
 - a. hetzij zelf op den negenden Mei 1940 tot de Joodsch-kerkelijke gemeente heeft behoord, of na dien datum daarin is of wordt opgenomen.
 - b. hetzij op den negenden Mei 1940 met een Jood was gehuwd, of na dat oogenblik met een Jood in het huwelijk treedt, of is getreden.
- 3°. Een grootouder wordt zonder meer als vol-Joodsch aangemerkt, wanneer deze tot de Joodsch-kerkelijke gemeenschap heeft behoord.

Ik verzoek U aan de hand van het bovenstaande na te gaan, welke maatregelen door U dienen te worden getroffen. Eventuele maatregelen moeten vóór 15 Mei a.s. zijn genomen.

Mocht achteraf blijken, dat niet het noodige is verricht, dan moet ik U voor eventuele gevolgen van Uw nalatigheid verantwoordelijk stellen.

*De Secretaris-Generaal
van het Departement van Opvoeding,
Wetenschap en Cultuurbescherming,
J. VAN DAM.*

Zo stelden de Duitsers en het Ministerie vast wie Jood was

Joodse leerlingen

Van een aantal Joodse leerlingen willen wij jullie de geschiedenis vertellen voor zover wij die weten. Soms is dit veel, soms ook heel weinig.

Eva Barents

Eva deed in de zomer 1941 toelatingsexamen, slaagde, maar mocht van de Duitsers in september niet naar de eerste klas. Zij is samen met haar zusje Elisabeth op 10 september 1943 in Auschwitz vergast.

Mia Benninga

Mia was één van de kinderen die ook in 1941 op onze school toelatingsexamen deed. Wat we nu van Mia weten is dat zij een gezond leven leidt in Toronto.

Renate Juliana Hertz

Renate deed ook toelatingsexamen in 1941. Ze was ondergedoken in Brussel waar ze nu nog steeds woont en werkt als directrice van de administratieve dienst van de Europese Gemeenschap.

Alfred Werner Hirsch

Zijn roepnaam was Pieter. Hij was als eerstejaars leerling het slachtoffer van de Duitse maatregelen. Omdat hij niet op de transportlijst staat in Westerbork hebben wij het vermoeden dat hij eerst naar Theresienstadt is gebracht. Op 10 oktober 1944 is hij in Auschwitz overleden.

Robert Emiel Leger

Robert werd in september 1941 geweigerd van school. Hij wilde toen naar de vijfde klas van de H.B.S.-afdeling gaan. Robert kwam van het Theosofisch Lyceum op de Flevolaan in Naarden. Wat er met hem gebeurd is hebben we niet kunnen achterhalen.

Els Warendorf

Een mysterieuze geschiedenis. Els mocht in september 1941 niet op het Lyceum komen. Ook zij had in de zomer toelatingsexamen gedaan. Op 7 juli 1942 is zij met haar hele familie naar Buenos Aires, Argentinië, vertrokken. Dat klinkt je waarschijnlijk heel vreemd in de oren: een heel Joods gezin dat midden in de oorlog naar Argentinië vertrok. Wij hebben het vermoeden dat de vader van Els consul was van een Zuid-Amerikaans land en op die manier politieke onschendbaarheid had. Hij kreeg waarschijnlijk een uitreisvisum en een vrijgeleide voor zijn gezin naar Spanje.

Lotte Sigmund

Lotte kwam met haar familie uit Duitsland. Haar vader was de eigenaar van de speelgoedfabriek "Sio". Nadat haar de toegang op school geweigerd werd na een geslaagd toelatingsexamen, ging zij met haar ouders en broertje naar "Asterdorp". Dat was een barakkenkamp voor Joden in Amsterdam-Noord tegenover het IJ. Vanuit Amsterdam werd Lotte met haar familie naar Westerbork gevoerd. Op 10 augustus volgde het transport naar Auschwitz. Daar zijn Lotte, haar broertje Kurt (9 jaar oud), en haar vader en moeder op 12 augustus 1942 omgebracht.

De toegang tot de school door de Duitse maatregelen geweigerd

LYCEUM

TE
Bussum

BUSSUM, 6 September 1941.

L.S.,

De hieronder genoemde leerlingen zijn, ten-
gevolge van de Overheidsmaatregelen inzake de
verwijdering van Joodsche leerlingen, bij het
begin van de nieuwe cursus niet verschenen.

Het is verder niet nodig hun namen in ^{de}absen-
tenboekjes te vermelden.

Eef Barents	Olly Roos
Mia Benninga	Dirk Rozendaal
Erwin David	Lotte Sigmund
Renate Hertz	Esther Souget
Peter Hirsch	Els Warendorf
Herman Kater	
Rob Leger	
Ineke Roos	

H.B.

DEPARTEMENT VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

No. 20911^{II},

Afdeling V.H.M.O.

Betroffende: ontheffing
waarneming functie.

MEN GELIEVE BIJ HET ANTWOORD NAUWKEURIG
HET ONDERWERP, DE DAGTEKENING, HET NR.
EN DE AFD. VAN DIT SCHRIJVEN TE VERMELDEN.

AAN

het Bestuur van het Lyceum
te Bussum.
den Heer J.Th.Schoenmaker,
Naarderstraat 306,

HUIZEN.

's-GRAVENHAG, 22 November 1940.

De Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied heeft bij Instructie van 4 November j.l., op grond van de Verordening No. 137/40 "betreffende de regeling van de rechtspositie "rechtloze und finanzielle Verhältnisse) van ambtenaren en overig personeel, alsmede van beoefende personen", gelast maatregelen te treffen, dat de in de Verordening bedoelde ambtenaren en overige functionarissen, welke van Joodschen bloede zijn, onverwijld van de waarneming van hun functie worden ontheven. Als personen van Joodschen bloede worden aangemerkt degenen, die vallen onder de omschrijving van Artikel 4 van de Verordening No. 137/40.

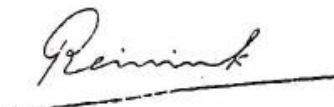
Aangezien mij uit de ingezonden verklaringen van afstamming is gebleken, dat de navolgende leerkracht(en)

Mejuffrouw J.L.Cohen

overeenkomstig de bovenstaande bepalingen geacht wordt(worden) van Joodschen bloede te zijn en mitsdien valt(vallen) onder de personen, bedoeld in genoemde instructie van den Rijkscommissaris, heb ik aan de belanghebbende(n) bij schrijven van heden medegedeeld, dat hij (zij) met ingang van dienzelfden datum van de waarneming van zijn (haar, hun) functie is (zijn) ontheven.

De Rijkscommissaris heeft bepaald, dat de belanghebbenden voorloopig in het genot blijven van hun wedde (toelaga, enz.). Ik stel mij voor, op zeer korten termijn nader mededeelingen te verstrekken omtrent de uitwerking van deze laatste bepaling voor zoover het Uw school betreft.

De wnd.Secretaris-Generaal
van het Departement van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,

(Reinink).

De Joodse docent werd al eind 1940 de toegang tot de school ontzegd

Dirk Rozendaal

Dirk heeft op het Lyceum van 1938 tot 1 september 1941 de lessen gevolgd, totdat hem de toegang tot de vierde klas van de H.B.S. geweigerd werd. Daarna moest hij verhuizen naar Amsterdam. Op 9 februari 1943 werd hij vanuit Westerbork op transport naar Auschwitz gesteld. Dirk is op dezelfde dag, waarschijnlijk in de trein, overleden.

Catharina Johanna Roos

Tineke Roos heeft in 1940 op onze school toelatingsexamen gedaan. Zij mocht door de Duitse maatregelen in september 1941 niet de lessen in de tweede klas volgen. Tineke was de hele oorlog in Blaricum ondergedoken.

Het persoonsbewijs van Mirjam Souget

Mirjam Souget

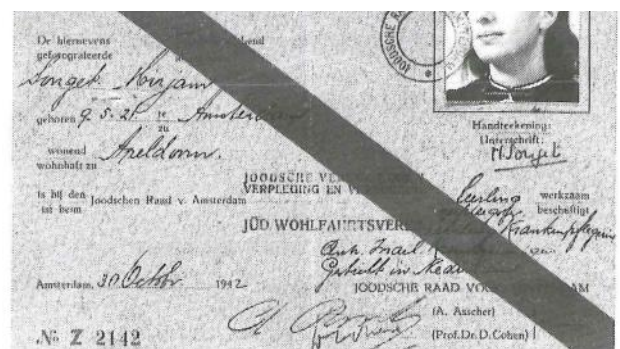
In 1939 slaagde Mirjam voor het eindexamen gymnasium. Daarna is zij in Amsterdam biologie gaan studeren. De zuster van Mirjam kwam in 1932 op het Lyceum. Zij verliet in 1936 de school en ging naar het Drafna Instituut in Naarden. Toen Mirjam met haar ouders en broertje naar Amsterdam verhuisden, dook haar zuster bij een kennis in Den Haag onder. Daar is zij de oorlog veilig doorgekomen. Zij heeft veel gedaan voor het verzet. Zij zorgde voor valse papieren en onderduik-adressen en weigerde op straat een ster te dragen.

Nadat Mirjam in september 1941 met haar ouders en broertje naar Amsterdam gegaan was, ging zij voor de Joodsche Raad werken. Zij hielp Joden die gedeporteerd werden. In oktober 1942 ging Mirjam naar Apeldoorn om als personeelslid te werken in de Joodse psychiatrische inrichting "Het Apeldoornse Bosch". Hier gingen veel Joden naar toe omdat ze dachten daar veilig te zijn. Ze

Verklaring van Joodsche Raad voor Mirjam Souget als medewerkster om vertrekkenden te helpen

Verklaring Joodsche Raad voor Mirjam Souget als leerling-verpleegster in het Apeldoornse Bosch

*Van links naar rechts:
Mirjam Souget, haar zuster, haar broer Ruben
foto gemaakt in mei 1932*

meenden dat de Duitsers het Joodse psychiatrische ziekenhuis met rust zouden laten. Het Apeldoornse Bosch was in 1909 gesticht als psychiatrische inrichting. Het lag ten zuidoosten van Apeldoorn in de bossen. In april 1942 waren de niet-Joodse personeelsleden ontslagen en hun plaatsen werden ingenomen door Joodse mensen die als docent, ambtenaar of student werkloos geworden waren. De Joden voelden zich in dit bos, weg van de wereld, betrekkelijk veilig. Ze hadden geen last van Duitse pesterijen en konden elkaar ongehinderd opzoeken in plaats van de paar uurtjes die zij nog van de Duitsers op straat mochten. Er ontstond in het Apeldoornse Bosch een heel hechte gemeenschap, er werden ook nog veel huwelijken gesloten.

De Joodse personeelsleden hoopten met de patiënten aan deportatie te ontkomen en de oorlog te overleven. Dit was niet het geval. Onder leiding van Aus der Funten werd in de nacht van 21 op 22 januari 1943 het Apeldoornse Bosch ontruimd. Aus der Funten, de Hauptsturmführer van de Zentralstelle für Jüdische Auswanderung te Amsterdam (later één van de gevangenen van Breda), stuurde de patiënten op transport naar Auschwitz. Vijftig personeelsleden, onder wie ook Leonie Norden, hebben de 1200 patiënten begeleid naar het vernietigingskamp, waar zij op 25 januari 1943 werden omgebracht. De achtergebleven personeelsleden werden eerst naar Westerbork en toen naar Auschwitz getransporteerd.

De helft van de personeelsleden zag nog kans om te ontsnappen, Mirjam ook. Zij is naar Leiden gegaan waar ze samen met haar broertje Ruben onderdook bij kleermaker Van Weeren. Op de zolder van deze kleermaker zaten nog zes andere Joden. Van de meisjes zag één er niet zo Joods uit. Zij was dan ook de enige die op straat kwam om voor eten te zorgen. De rest bleef stilletjes op zolder zitten. Dit is een tijdje goed gegaan, totdat in juni 1943 de Duitsers hen ontdekten en zij gearresteerd werden. Mirjam en haar broertje Ruben zijn naar Windekind in Den Haag gebracht. Dat was een opvangcentrum voor mensen die gearresteerd waren. Hier werden de eerste verhoren afgenomen. Van daaruit zijn Mirjam en haar broertje via Westerbork gedeporteerd naar Sobibor. Daar zijn zij op 2 juli 1943 omgebracht.

Bettie Norden

Leonie Norden

Betty en Leonie Norden

Bettie en Leonie-Marie Norden waren twee zusjes die voor de oorlog op onze school hebben gezeten. Bettie heeft Gymnasium-B gedaan in de jaren 1932 tot 1939. Leonie heeft H.B.S.-A gedaan van 1934 tot 1939.

In 1941 woonde de familie Norden op de Graaf Florislaan nr. 15. In dat jaar is hun broertje Joseph David, die ook op het Lyceum zat, aan kanker overleden. In september 1942 moest de familie Norden naar Amsterdam verhuizen. De heer Norden had een zaak in Amsterdam met een woning erboven. Daar is de familie toen gaan wonen.

De Duitsers stelden in elke Joodse zaak een waarnemer aan. Toen deze de kluis van de heer Norden wilde leeghalen; heeft de heer Norden de zaakwaarnemer buiten de deur gezet. De Duitsers kwamen terug en hebben de heer Norden op transport naar een concentratiekamp gezet. Daarna is nooit meer iets van hem gehoord.

Mevrouw Norden heeft voor Bettie en Leonie bij de Joodsche Raad gedaan gekregen dat zij als verpleegsters in het Apeldoornse Bosch konden werken. Zij hebben daar samen met hun vriendin Mirjam Souget gewerkt. In januari 1943 werd het psychiatrische ziekenhuis door de Duitsers ontruimd. Leonie bleef bij de patiënten en is rechtstreeks met de patiënten naar Auschwitz gebracht en op 25 januari 1943 overleden.

Mevrouw Norden dook in het najaar 1942 onder bij een predikant in Zeist. Zij kwam na de oorlog geheel alleen in Bussum terug. Mevrouw Norden is in 1985 op 96-jarige leeftijd overleden.

Het Nordenfonds

Het Nordenfonds is ontstaan uit een schenking aan de school door mevrouw Norden, de moeder van Bettie, Leonie en Joseph. De school heeft de beschikking over de rente van dit kapitaal en gebruikt dit geld om te helpen waar ouders, door welke omstandigheden dan ook, niet kunnen voldoen aan de financiële verplichtingen om hun kinderen het onderwijs te laten volgen. Hierbij kan het gaan om een tegemoetkoming in de kosten van een werkweek, boeken en bijlessen.

Mevrouw Norden, de stichter van het Nordenfonds

Esther Souget

Esther is een oud-leerlinge van onze school. Zij is een nichtje van Mirjam Souget. Esther heeft in 1941 toelatingsexamen gedaan, maar mocht toen het schooljaar begon niet op school komen als gevolg van de Duitse maatregelen.

Esther Souget was één van de vijf meisjes die opgevangen werden door mevrouw Souget, haar moeder. Mevrouw Souget gaf de vijf meisjes les samen met mevrouw Cohen. Mevrouw Cohen was docente Frans op onze school tot november 1940, toen zij door de anti-Joodse maatregelen tegen Joodse docenten geen les meer mocht geven. Mevrouw Cohen is in de oorlog ondergedoken en na de bevrijding als docente teruggekeerd.

Vals persoonsbewijs van Esther Souget als Els Soelen

Begin 1942 moesten alle Joden naar het "Jodenghetto" in Amsterdam verhuizen. En zo ging ook Esther eind mei met haar familie naar Amsterdam. Zonder haar broer die al eerder door de Duitsers was opgepakt. Hij werd op transport gesteld en is later omgebracht. Esther heeft van september 1942 tot mei 1943 lessen gevolgd op het Amsterdams Joods Lyceum. In mei 1943 werd het te gevaarlijk in Amsterdam. Honderden Joden werden bij razzia's opgepakt en gedeporteerd. De familie Souget besloot onder te duiken en naar Deventer te vertrekken. Omdat het heel gevaarlijk was om als Joods gezin samen over straat te gaan, moesten ze apart naar Deventer reizen.

Esther is alleen met de trein van Amsterdam naar Deventer gegaan. Dit was heel riskant want Joden mochten in die tijd geen gebruik van het openbaar vervoer maken. Zij zegt er nu zelf over: *"Ik besepte het gevaar niet, ik zag het als een spannend avontuur"*. Na Deventer werd Esther ondergebracht bij een tandarts in Gorssel. Ze had een vals persoonsbewijs gekregen dat zo goed was, dat ze zich er op straat mee durfde te vertonen. Er waren veel evacuees uit het westen in die streek ondergebracht, zodat zij op straat niet opviel.

Esther Souget ging door het leven als Els Soelen. Bij deze tandarts kreeg ze privées en Esther is daar tot september 1944 gebleven. Op 17 september verhuisde het gezin Souget naar Loenen op de Veluwe waar het tot 16 april 1945 heeft gezeten. Op die datum werden ze bevrijd. Omdat het westen nog niet bevrijd was, konden ze nog niet terug naar Bussum en bleven nog een paar weken in Loenen wonen. Esther zat op een school in Apeldoorn en fietste elke dag een flink stuk! Op 5 mei was de capitulatie van Duitsland. Esther werd op 15 mei samen met haar zuster opgevangen door de familie Van Zon in Apeldoorn. Een week later zijn haar ouders ook bij hen gekomen. De ouders zijn daar een maand gebleven, daarna zijn ze naar de Koedijklaan in Bussum vertrokken. In juni kon ook Esther weer terug naar Bussum en meteen weer naar onze school. Ze moest hard werken om over te gaan naar de vierde klas van het Gymnasium. Esther heeft in 1947 eindexamen gedaan en is later onderwijzeres in Engeland geworden. Zij is nu getrouwd met Erwin David, ook een oud-leerling van onze school.

Esther Souget, derde van links, als onderduikster op de boerderij. augustus 1944

Erwin David

Erwin kreeg 1 september 1941 bericht dat hij niet meer naar onze school mocht omdat hij Jood was. Hij zat toen in de vierde klas van de H.B.S. Zelf zegt hij: *"Tot dan toe had ik nooit last gehad. Ik had geen bescherming nodig, het waren eerder de N.S.B.-kinderen die gepest werden, ik werd als 'normaal' beschouwd"*.

Erwin David is in 1926 in Duitsland geboren, voor de Hitler-tijd is hij met zijn familie naar Nederland gekomen.

Erwin vertelt verder:

"Dat ik niet op het Lyceum mocht blijven omdat ik Jood was, vond ik onrechtvaardig, maar ik probeerde me er niet druk om te maken. Ik kreeg toen de keus tussen een nieuw te stichten school "Het Amsterdams Joods Lyceum", waar geweigerde leerlingen en docenten naar toe gingen, of de Joodse H.B.S. met een vijfjarige cursus, ook in Amsterdam. Ik ben naar de Joodse H.B.S. gegaan die vreselijk streng was. De kinderen uit het "ghetto" kwamen hier, kinderen uit arme gezinnen. De ouders hadden slechte opleidingen en de kinderen moesten wel een diploma halen. Voor het eerst in mijn leven moest ik vechten. Op het lyceum had ik alleen maar lol getrapd en nu moest ik opeens hard werken. Ik was echt een buitenbeentje uit het Gooi."

Erwin ging op 31 augustus 1942 naar Amsterdam om zich in te laten schrijven voor de vijfde klas H.B.S. Hij haalde zijn boeken op en ging weer terug naar Bussum. De volgende dag kwam het openbaar vervoerverbod voor Joden, zodat Erwin niet meer met de trein naar Amsterdam kon. (Na de oorlog kreeg hij een "nood-diploma" omdat hij één dag in de eindexamenklas had gezeten.) In Bussum probeerde Erwin door zelfstudie de school bij te houden. Ook heeft hij zijn zusje van acht en een paar vriendinnetjes bijles gegeven.

Erwins vader had in de Eerste Wereldoorlog als officier gevochten voor Duitsland. Hiervoor had hij een hoge onderscheiding gekregen. Het gaf de familie enigszins bescherming en zij hoefde niet meteen onder te duiken. Maar er ontstonden problemen: het bleek dat de bescherming niet voor Erwin gold. Hij werd opgeroepen om naar Vught te komen. Zijn ouders en zijn zusje moesten zich melden om naar Theresienstadt te gaan. Dat was de plaats waar Joden, die van belang waren voor de Duitsers, heen moesten. Zij kregen een voorkeursbehandeling. Als Erwin zich niet in Vught zou melden en naar Zwitserland zou vluchten, zou dat veel gevaarlijker zijn voor zijn ouders en zusje. Erwin David: *"Dus moest ik wel, maar de Duitsers hebben toen een belofte gedaan, dat, als ik uit Vught weggevoerd zou worden, dan naar Theresienstadt zou mogen gaan"*. Op 21 april 1943 meldde Erwin zich in Vught en zijn ouders gingen met een behoorlijke trein naar Theresienstadt.

Vught was een concentratiekamp naar het klassieke model: om zes uur 's ochtends opstaan en meteen aan het werk. Eerst moesten er bomen gerooid worden totdat er een buitenkamp kwam aan de Moerdijk waar de Duitsers tankvallen lieten maken. Hier heeft Erwin een aantal weken de hele dag moeten graven. *"Zolang je niet opviel werd je niet slecht behandeld. Niemand werd hier gedood, maar door vitaminegebrek ging ieder wondje dat je kreeg ontsteken"*.

Erwin werd teruggestuurd naar Vught. Er waren ook Philips mensen. In het kamp stonden drie fabrieken: een bontfabriek, een diamantfabriek en een radiofabriek van Philips.

Erwin wist dat, als hij zich als scholier zou melden, hij dan niet veilig zou zijn. *"Ik heb me toen gemeld als radiomonteur en ben naar de radiofabriek gestuurd. Daar werden we goed behandeld en gevoed, daar zorgden de Philips-mensen voor."*

Tot november 1943 heeft Erwin in de fabriek gewerkt, waar ook een neef van zijn moeder was. Op een zeker moment maakte de neef zich grote zorgen over Erwin en hij heeft toen geregeld dat Erwin met hem en zijn familie naar Westerbork kon. *"In Westerbork viel het wel mee, het was in die tijd geen concentratiekamp, er was geen tucht."* Hij had ook genoeg te eten omdat de neef van zijn vader chef-kok was.

Erwin wist al in zijn schooltijd dat Westerbork bestond. Het was eerst een kamp voor illegale Duitse vluchtelingen die het naziregime ontvlucht waren.

In Januari 1944 werd Erwin op transport gesteld naar Theresienstadt, zoals de Duitsers beloofd hadden. Theresienstadt was een soort vesting omringd door stenen wallen. Hier heeft hij zijn

ouders en zijn zusje weer gevonden. *"Mijn vader woonde in een oude 19e-eeuwse kazerne en sliep in een bed van 3-hoog. Mijn moeder woonde met mijn zusje en drie andere vrouwen met kinderen in een kamer van 4 bij 3 meter."* Erwin kwam in een andere kazerne te wonen en moest als transportondernemer werken. Hiervoor gebruikten ze oude begrafeniswagens, maar dan zonder paard. Hij moest zelf met vier andere jongens de wagen duwen. Zijn moeder moest mica splijten. Zijn vader zorgde voor distributie van voedsel. *"De omstandigheden waren niet fantastisch, maar binnen de wallen leidden we ons eigen leventje. Een eigen leiding en 'burgemeester'".* Alles werd georganiseerd door de gevangenen. Alleen de 'burgemeester' kreeg te maken met de Duitsers, die buiten de wallen de gevangenis in het oog hielden. Erwin kreeg weer gewone kleren te dragen.

September 1944, na de landing van de geallieerden, werd begonnen met de ontruiming van Theresienstadt. Iedereen werd op transport gesteld. Op 28 september moest hij met het eerste transport naar Auschwitz. *"In Auschwitz was het vreselijk. Op het perron aangekomen werd je meteen gevraagd wat je beroep was. Weer zei ik dat ik radiomonteur was. Als je een beroep had dat handig was voor de oorlogsindustrie en je zag er gezond uit, werd je naar een apart kamp gestuurd, een soort slavenmarkt. Hier werd je getatoeëerd, geknipt en uitgekleet. Het enige wat ik mocht houden waren mijn bril, riem en schoenen, verder niets. Toen werden we gedoucht en moesten we weer in streepjespakken. Dit kamp bestond uit paardestallen. Er was niet genoeg ruimte voor iedereen om te liggen, dus gingen we op elkaar gestapeld slapen."*

De eerste nacht kwam een nieuw transport uit Theresienstadt aan. De volgende morgen zag Erwin dat zijn vader bij dat transport zat en naar dezelfde barak was gestuurd. *"Dit was een echt wonder. Er waren nog veel andere barakken in het kamp en mijn vader zat in dezelfde als ik. Als dit niet was gebeurd, had ik mijn vader nooit terug gezien!"*

Duitse officieren kwamen naar dit kamp om dwangarbeiders te zoeken. *"Het was echt een slavenmarkt. Als je niet snel werd uitgezocht was je overbodig, dan werd je vergast of je overleed aan infecties of ondervoeding. Kon je niet werken dan werd je gedood. De enige kans die je had om te overleven was een goede gezondheid en een handig beroep."*

Na ongeveer drie weken werd Erwin samen met zijn vader, die zei dat hij naaimachinemonteur was, uitgezocht. Ze werden naar een fabriek in de stad Gleiwitz gebracht, 50 tot 100 km van Auschwitz. Dat was een vrij klein kamp waar ca. 600 mannen ondergebracht waren. Ze moesten zeemijnen maken. *"Op transport was ik al vreselijk ziek, ik had last van difterie. In het kamp was een kleine ziekenboeg, daar mocht je niet langer dan een week blijven, anders werd je teruggestuurd naar Auschwitz en zeker gedood. De kampdokter, een Tsjech, zorgde ervoor dat ik 'officieel genezen' was, maar dat ik drie weken lang in en uit de ziekenboeg ging. Hij heeft gewoon mijn leven gered."*

Eind januari 1945 hadden de Russen de Duitse linies doorbroken. De Duitsers wilden zo snel mogelijk met de gevangenen naar het westen vertrekken. *"De levensmiddelen werden verdeeld, wij kregen ieder twee broden en een pakje boter. We hadden geen schoenen, alleen hadden we zelf iets gemaakt wat op een schoen moest lijken: een houten zool en een linnen bovenstukje. Met alleen een deken om ons heen en onze streepjespakken aan hebben we met 600 man moeizaam door de sneeuw 15 km moeten lopen."*

Ze brachten de nacht in een boerenschuur door, weer was er geen ruimte om te liggen. De tweede dag bereikten ze de rivier de Oder bij Cosel. Nu waren ze buiten het bereik van de Russen. De wegen waren vol met militairen die ze heen en weer naar het front zagen gaan. Nog steeds werden ze begeleid door Duitse militairen. Ze kwamen aan bij een enorm fabrieksterrein waar kampen stonden voor 40.000 mensen. Dit was het kamp "Blechhammer". Er waren fabrieken om benzine uit kolen te maken. Hier kregen ze de mededeling dat ze konden uitrusten, de Russen waren teruggeslagen en na een paar dagen zouden ze naar Gleiwitz teruggaan. De bewoners van Blechhammer waren 's morgens, voordat zij aankwamen, verdreven in westelijke richting. Dit waren allerlei soorten mensen: Nederlandse dwangarbeiders, Engelse militairen en ook Oekraïners. Er was nog warm eten over van de vorige bewoners. Uitgeput gingen ze slapen. Ze moesten de volgende dag verder, maar ze konden niet meer. Als ze door moesten lopen, zouden ze dood neervallen of doodgeschoten worden.

"We dachten dat we net zo goed hier konden blijven en dat hebben we met 1200 man gedaan. De andere 3800 die wel zijn aangetreden, zijn in de richting van Buchenwald gedreven, daarvan zijn er 150 aangekomen."

Soms kwam het front zo dicht bij dat de artillerie van de Russen over hen heen schoot. Dat heeft ongeveer drie dagen geduurd, totdat er S.S.-troepen kwamen die hen nog eens probeerden mee te nemen. Maar dat lukte niet, er waren gelukkig te weinig S.S.-ers.

"Snel gingen de S.S.-ers weer weg. Wij hebben toen wapens buit gemaakt om ons te kunnen verdedigen. Later hoorden we tanks buiten het kamp rijden. Het waren Russische tanks: eindelijk waren we bevrijd! Het was eind januari 1945."

Zes weken lang hebben de Russen hen rustig laten zitten om aan te sterken.

"Half maart moesten de Russen ons kwijt, ze konden ons daar niet laten zitten."

Ze zijn toen naar Katowice gelopen om de trein naar Tsjernowitz (toen Roemenië, nu Rusland) te nemen. Dat duurde een week. In Tsjernowitz hebben ze twee weken rond gelopen. Toen konden ze met de trein naar Odessa, de dichtstbijzijnde havenstad, daar weer drie weken wachten tot de wapenstilstand. Daar werden ze opgehaald door een Brits troepentransportschip dat bevrijde Russen uit Frankrijk terugbracht. Met dat schip zijn ze naar Marseille gevaren, vandaar per trein naar Tilburg waar ze werden ingekwartierd op een boerderij. Ze konden niet naar Noord-Nederland omdat daar de hongersnood was. Eind mei kon Erwin eindelijk met zijn vader terug naar Bussum. *"Ik kwam op een donderdag in Bussum aan, de maandag daarop ben ik meteen weer naar school gegaan, naar het Lyceum. Mijn moeder en mijn zusje zijn een maand na ons uit Theresienstadt naar Auschwitz gedeporteerd. Ik heb nooit meer iets van hen gehoord."*

Na een technische studie in Delft vertrok Erwin David naar Amerika. Hij werkte vele jaren in de V.S. Later ging hij naar Engeland en trouwde daar met Esther Souget, ook een Joodse oud-leerlinge. Het echtpaar David-Souget woont nog steeds in Engeland.

Olly Roos

Olly heeft zelf voor ons haar geschiedenis opgeschreven. Wij zijn haar daar heel dankbaar voor.

"In de zomer van 1941 kwam, na een reeks verordeningen van de Duitse bezetters (waar wij Joden onze schouders over ophaalden en tegen elkaar zeiden: "Als het niet erger is, dan komen we er wel door") de maatregel, dat Joodse kinderen niet meer naar de gewone school mochten. Ik had net toelatingsexamen gedaan voor het Lyceum, was met mooie cijfers geslaagd, werd toch niet toegelaten. Wij Joden hanteren een ongeschreven wet dat onze kinderen zoveel mogelijk moeten leren en studeren (en dit geldt al eeuwen en eeuwen lang), omdat niemand ons "kennis" kan afnemen. Waar je ook naar toe zou trekken, je neemt dat altijd in je bagage mee. Alle krachten werden verzameld en het onderwijs voor Joodse kinderen kwam al spoedig op gang. Joodse leerkrachten, die soms al jarenlang uit het onderwijs waren, voelden de plicht, weer les te gaan geven. Eerst vormden zich huiskamergroepjes. Ik denk hierbij aan de dames Souget, Cohen en Adelaar-Vught, alsmede de heren Vissel en Porcelijn, die zich hiertoe inspanden. Daarna richtte de heer Van Perrelstein Sr. een schooltje op in een keet, gelegen achter een huis in de Veerstraat. Weer later kwam er in Hilversum, in een grote villa, een Joods Lyceum van de grond onder de bezielende leiding van de legerrabbin Rodriguez-Pareira, de latere opperrabbin van de Portugees Joodse Gemeente in Amsterdam. Joden mochten niet meer van het openbaar vervoer gebruik maken, dus fietsten de leerlingen uit Naarden en Bussum iedere dag dapper op en neer. We verzamelden ons iedere morgen op het viaduct in Bussum en vertrokken precies om acht uur. De winter van 1941/42 was heel streng en de wegen waren vaak spiegelglad. De nodige valpartijen waren al normaal; soms brak er een thermosfles en kwam je op school aan met alle blaadjes van je boeken en schriften aan elkaar bevroren. In die tijd droegen we al een gele ster, die we ook in de klas moesten dragen. Tijdens dat eerste schooljaar in Hilversum, evacueerden de Duitsers de Joden uit de provincie naar Amsterdam, waar men in de z.g. Jodenwijken werd ondergebracht. Het was dan ook niet mogelijk, de school langer dan één jaar te laten functioneren, want er kwamen steeds minder kinderen naar school toe, en ook leerkrachten ontbraken.

Op 18 maart 1943 was voor ons het moment aangebroken de voordeur achter ons dicht te trekken, om "zogenamd" naar Amsterdam te evacueren (ons oudste zusje Ineke was al eerder vertrokken). We gingen echter niet naar Amsterdam, maar naar een onderduikadres. Het beschrijven van de

onderduik, heeft Anne Frank op zo'n voortreffelijke wijze gedaan, dat ik, wat dat betreft, naar Het Achterhuis verwijs. We waren van dezelfde leeftijd, en zij heeft ook verwoord, wat ik op dezelfde manier heb beleefd en gevoeld. Helaas, zij heeft het niet overleefd. Ik wel. De dreiging van het verraad hing voortdurend boven ons hoofd en tweemaal moesten wij van adres veranderen, met alle angsten die daarbij hoorden.

5 mei 1945 - de bevrijding - het grote moment waar we al die jaren naar toe geleefd hadden. Iedereen danste en hoste op straat. Ik liep daar alleen en verlaten tussen. Ik hoorde nergens meer bij. Ik was anders. Mijn vriendinnetjes waren jaren verder in ontwikkeling. Het contact was zoek. Dat gevoel, anders te zijn, er niet bij te horen, is nooit helemaal overgegaan."

EN LANDE

Abonnement f 1.10 per
mnd. f 1.30 p. kwartaal.

HOOFDREDACTEUR: A. F. K. PAREE
REDACTIE EN ADMINISTRATIE: BRINKLAAN 83a, BUSSUM
TELEFOON No. 4731 BUSSUM

Bussums Lyceum herdenkt de gevallen leerlingen

Gedenksteen in hall der school geplaatst

BUSSUM. — Gister werd in de Spiegelkerk een eenvoudige, doch treffende plechtigheid gehouden. Om even voor elf uur kwamen de naaste familieleden van de leerlingen, die hun leven tijdens de Duitse overheersing verloren hadden, in de kerk samen. Stil vulde de kerk zich met de anders zoo luidruchtige jeugd en toen Ds. Louet Felsen het spreekgestoelte beklom was de kerk tot den nok toe bezet.

„Wij zijn hier bijeengekomen”, aldus Ds. Louet, „om hen van onze school te herdenken, die gevallen zijn door de bezetting. Wij willen de onverschilligheid, de koude formule, de overgevoeligheid van ons afschulven als wij straks langs den steen defileren, waarop de namen gegrift staan. Hun brengen wij een eeresaluut, hun die in eenheid voor ons Vaderland gevallen zijn.

De herinnering aan den strijd die hard is geweest, ligt nog versch in ons geheugen, doch het felt van de bevrijding zelve zijn wij kwijtgeraakt, mede door de dagelijksche gebeurtenissen. Wanneer wij verder hadden moeten leven onder dat Duitse regime of onder de N.S.B., dan hadden wij wel voortgeleefd,

maar hoe. — Als een caricatuur van onszelf.

Als wij een eeresaluut brengen, dan zijn wij overtuigd, dat wat zij gedaan hebben, goed was. Wij moeten en mogen niet zeggen: „ja, maar als zij dit, of als zij dat gedaan hadden, dan.....” En wanneer wij nu dan vrij zijn, dan is het mede door hun werk. Niet alleen voor de Nationale vrijheid, maar ook voor de vrijheid van jullie, scholieren. En zij zijn gevallen in den grooten strijd. En nu mogen wij niet zeggen, wanneer wij de gebrekkige Nederlandsche samenwerking zien na de bevrijding, dat het voor niets geweest is. Geen vormelijke leuzen, geen overgevoeligheid, geen bitterheid, geen haat mogen wij hebben, doch dankbaar moeten wij zijn. De dankbaarheid die als een „post” op de Nationale feestdagen geboekt staat is fout. Wij moeten het zien zooals de gevallen het gezien hebben.

En U, de familieleden van deze helden mogen niet vragen: „waarom juist zij?” Hun werk was de basis voor onze bevrijding.

Dat wij een eeresaluut brengen betekent, dat wij in dienstverband staan, net zoo, zooals zij vielen. Wij moeten weten dat het hoogste dienstverband de Heer van ons leven, de Heer van hun leven was.

Na het zingen van een couplet van het Wilhelmus, defileerden alle leerlingen, klas na klas, langs den gedenksteen, geplaatst in de hall van het Lyceum, waarop gegrift staat:

Gedurende de vijandelijke bezetting, 1940—1945 vielen de president-curator Mr. G. Ruys en de navolgende oud-leerlingen dezer school in hun strijd voor Koningin en Vaderland, voor vrijheid en recht:

Egbert van der Bijl, Fritjof Dudok van Heel, Bob Gazan, Jan Gazan, Joop Kemper, Herman Ruys, Hugo Ruys, Dolf Snijders, Henry van Zadelhoff, Paul van Weeren.

Ongeschokt vertrouwen in God en de rechtvaardige zaak was hun in de moeilijke uren tot grooten steun. Moge hun opofferende vaderlandsliefde een lichtend voorbeeld blijven voor alle volgende generaties.

Een jaar na de bevrijding werden de gevallen leerlingen van het Lyceum herdacht met de onthulling van de gedenksteen.

Nawoord

Het boekje is bijna uit! De "Scherven" zijn gelezen. Het is allemaal echt gebeurd, 45 tot 50 jaar geleden. Hier in en om de school, hier in Bussum.

In deze eerste week van mei 1990 staan we terecht stil bij die jaren, nu al zo lang geleden. Vrijheid lijkt vanzelfsprekend, oorlog en verzet krijgen bijna een wat romantische sfeer: spannend, boeiend, anders.

Het is soms moeilijk te begrijpen wat die jaren '40-'45 voor jongeren en ouderen toen betekenden, daarom is het goed dat dit boekje, zo dicht bij school, door leerlingen zelf geschreven is. Zij die toen leefden en stierven hebben het recht herdacht te worden, hun leven, hun strijd geeft aan ons leven diepgang. Die verhalen van toen doen ons stilstaan bij het feit dat er ook vandaag velen zijn waarvoor het leven niet zo vanzelfsprekend is. Ook vandaag worden er levens bedreigd, ook vandaag worden er mensen vervolgd om wie ze zijn of om wat zij denken.

Willem de Zwijger had de lijfspreuk "om vrijheid van geweten". Daarom zette hij zich ruim 400 jaar geleden voor die vrijheid in, het is diezelfde vrijheid waarvoor leerlingen en docenten zich in die oorlogsjaren, nu 50 jaar geleden, hebben ingezet. In 1990 zijn wij aan de beurt. Ook voor ons, in totaal andere omstandigheden, geldt de opdracht ons levenslang in te zetten voor die vrijheid: de vrijheid van geweten.

Tenslotte wil ik alle schrijfsters en schrijvers, leerlingen uit het vierde leerjaar, bedanken voor de tijd en aandacht aan dit boekje besteed. Ik dank de heer P. Hirsch voor het genomen initiatief en voor de wijze waarop hij in samenwerking met mevrouw S.E.L. Pikkemaat-Meyer dit project vorm gaf. Mijn dank gaat uit naar de heer Sturkenboom die belangeloos medewerking verleende bij het reproduceren van alle foto's en officiële stukken die deze uitgave zo waardevol maken. Uitdrukkelijk zeg ik dank aan die oud-leerlingen die ons vertelden hoe het was en ons deelgenoot maakten van hun herinneringen en gedachten aan vroeger. Zij hebben ons gestimuleerd dit project zo af te ronden zoals de lezer het nu in handen heeft.

P. van der Werff, rector
mei 1990

Aan dit boekje werkten mee:

Jeanine van Biemen
Jakob Boor
Ruud Brik
Xandra Brusse
Gerben-Tjerk Budding
José van Daal
Kobi de Gier
Daniel Hent
Paul Hirsch
Ingrid Hirzel
Janniek Janssen
Willem Kruise
Lucile de Kruijff
Angela Lie
Wing Yee Man
Mark van Marrewijk
Jorg Pieneman
Fieke Pikkemaat
Nelleke Rep
Richard van Schaik
Serge Stone
Linda Tjeertes
Piet van der Werf
Noor Witteveen

Correspondentie- en redactieadres:

P. Hirsch
Willem de Zwijger College
Nieuwe 's-Gravelandseweg 38
1405 HM Bussum

Fotografie:

W.J. Lansink

Wetenschappelijke ondersteuning

Drs. H. de Vries
Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie
Amsterdam

Bijlage 1

Indrukken van een oud-leerling in oorlogstijd.

Mevrouw C.C. Dudok van Heel- Van Hulten, oud-leerling van onze school, schreef ons een brief waaruit wij de volgende passage weergegeven:

"Gisteren had ik op bezoek een oude vriendin/schoolgenote van het Chr. Lyceum Bussum. Ze liet bij mij achter de Jubileumkrant + de uitgave "Scherven".

Een en ander heeft mij diep geraakt. Voor mij betekenen school en oorlog twee zeer verwante aspecten. Ik was leerlinge van 1938-1944; zat in gymnasium-a afdeling. Heb in de klas gezeten met Hugo Ruijs en met Dirk Rozendaal (ik denk dat ik de laatste uit de Bussumse tijd ben die hem nog gezien heeft, namelijk op de dag dat mijn moeder ons, de 4 kinderen, meegenomen heeft naar het perron Bussum om "afscheid te nemen" van de Joden. Wij mochten niet met hen spreken, hen niet aanraken, maar toen ik onder alle bekenden en vrienden ineens Dirk gewaar werd en hij mij, vulden onze ogen zich met tranen).

Met de familie Dudok van Heel had ik in en na de oorlog wat losse banden, maar kwam in 1963 "in" de familie door huwelijk met de oudste broer van Fritjof."

Mevrouw C.C. Dudok van Heel heeft voor ons als aanvulling op "Scherven" de nu volgende persoonlijke herinneringen van haar tijd als leerling op onze school in oorlogstijd opgetekend.

"Op 9 mei 1940 gingen de "Trekvogels", de natuurhistorische club van het Lyceum, o.l.v. de heer Van Beusekom, op de fiets naar de 's-Gravelandse landgoederen, Ankeveense plassen en onderlangs Weesp terug naar huis. 't Was prachtig weer, we zagen zeer veel moois en interessants, de stemming was puik en we kwamen rozig van vermoeidheid en de zon thuis. De volgende dag begon de inval in ons land van Duitse troepen, en dus "de" oorlog.

Jaren later, bij de begrafenis van de heer Ten Kate, ontmoetten de heer Van Beusekom en ik elkaar weer, haalden die wondere dag van 9 mei 1940 terug in de herinnering en concludeerden dat die dag in feite de laatste zorgeloze dag in ons leven was geweest.

Veel is er gebeurd. Ik heb veel dingen in "Scherven" gelezen die me vaag, nauwelijks of niet meer bekend voorkomen. Nog een detail dat me in 't geheugen komt doordat ik het zelf meemaakte: Ik was een van de eersten die vanaf de winter 1941/1942 op klompen naar school kwam. We hielden ze in de klas aan om de voeten warm te houden. Een klasgenote kwam altijd met een grote tas naar school waarin ze een kruik meedroeg.

Maar, met alle ellende van de oorlogstijd en alle onheil op school, in de buurt, overal om ons heen, hebben we, althans zeker in onze klas, er veel van gemaakt. We zetten geregeld de boel op stelten, hebben tussen de bedrijven door veel gelachen, maar waren wel solidair, ook met de Salomo's oordelen die zowel Van Beusekom als Ten Kate af en toe over ons uitstortten.

Wat een tact, wat een warm hart hadden deze mannen - waarmee ik niets ten nadele wil zeggen van zovele leraren die voor ons levende mensen werden, geen afstandelijk figuren van wie je toevallig les had.

Uiteraard had daarmee ook de '100% goed' van onze klas te maken. We konden af en toe conspireren.

B.v. op 31 januari 1941, de eerste verjaardag van prinses Beatrix in oorlogstijd, kleeadden wij ons allen in niet opvallend maar herkenbaar rood-wit-blauw. Blauwe pantalon/rok, rode das/ceintuur, witte blouse, en we namen allemaal een sinaasappel mee voor de pauze die we op de bank deponeerden.

Ook dat voorval heeft Van Beusekom als een vader met ons besproken en afgehandeld."

De Duitse invloed op school (zie blz. 13).

"Mijn eerste twee schooljaren heb ik wel een Duits meisje in de klas gehad, dat door mijn vader al heel ras was ontmaskerd als hebbende een vader die bij de zgn. 5e Colonne hoorde (spion dus).

Uitdrukkelijk gebod: Nooit iets zeggen waar zij bij is.

Toen ik in zomer 1940 de 'dames' (sic) single in het tennistoernooi van de onderbouw van haar had gewonnen, heb ik niemand ooit meer in mijn leven zo in-vergenoegd gezien als mijn vader. Na die zomer is ze vertrokken naar Duitsland kennelijk."

School en inventaris (zie blz. 11).

"De ontruiming van de school in 1942 is ondanks de grimmigheid toch uitgelopen in een 'happening' van de eerste soort. Wat hebben we eigenlijk gelachen.

Ik zie nog de kleine, stille, zeer knappe leerling Klaus Bodlaender, die de bakfiets met natte-hisspullen, waaronder het weliswaar gesjorde, maar wel klapperende skelet, bestuurde en zich iets verkeek op de steilte van de helling vanaf het schoolgebouw en in meer dan redelijke vaart de Middenlaan opzwenkte."

De heer de W. (zie blz. 7).

"Het voorval met de heer De W. gebeurde in mijn klas, 3 Gymnasium, in 1941. Hij was, afgezien van alles, een voortreffelijk leraar, maar zeer pro-Duits, hetgeen in een woedeaanval zonneklaar werd toen 'verdedigingswerken door de tijden heen' werden besproken. Hij beweerde dat alle verdedigingswerken onneembaar kunnen zijn, behalve dan de Maginot-linie. Waarop er in de klas een luid gemor ontstond, en enkelen (Norbert Noens, Hugo Ruijs en ik o.a.) protesteerden met het argument: "Hoe komt u er bij, de Duitsers zijn er toch omheen getrokken?"

Loeki Insinger, de klassevertegenwoordigster heeft alles opgeschreven wat hij ons toeriep in een scheldkanonnade zoals "vuile oranjehonden, staatsvijandelijk tuig dat jullie zijn, hielenlikkers van een deserteur, enz. enz." Het schelden ging gepaard met een driftig slaan met boeken en atlassen op zijn tafel; hij bleef gelukkig zitten en er is niet met aanwijfsstokken of boeken gesmeten omdat de verlossende bel van 'einde les' klonk. (onze klas was de enige, of één van de heel weinige, die 100% goed was, dus N.S.B.-loos).

De heer De W. beende de klas uit, en het hele lokaal was één baaierd van agitatie die meesterlijk werd aangehoord en gesust door de heer Van Opstal, die ook Loeki Insinger aanraadde haar aantekeningen aan de rector (de heer Van Beusekom) te overhandigen.

*Kort daarna heeft de rector ons in alle rust meegedeeld welke beslissing het schoolbestuur had genomen: dat de heer De W. was heengezonden.**

**Dit is mijn versie als ooggetuige. Ik meen dat hij toen die prof. Snijder is opgevolgd als hoofd van de Nederlandse Kultuurkring (Kultuurkamer?), maar dat detail kan ik mij niet herinneren. De kreet was de heer De W.. is met studie-verlof".*

Bijlage II

Afscheidsbrieven van Henny Zadelhoff (zie blz. 23)

Mevrouw J.R. Gonggrijp- van Zadelhoff heeft ons na het lezen van "Scherven" een kopie van de afscheidsbrieven van Henny van Zadelhoff aan zijn ouders en broer en zuster gestuurd. Wij hebben deze twee brieven met ontroering gelezen en zijn mevrouw J.R. Gonggrijp- van Zadelhoff dankbaar dat wij toestemming kregen deze brieven voor jullie te mogen afdrukken.

"1-2 mei 1942

Liefste Pipa en Mima,

Het is ontzettend voor jullie en ik besef niet, hoe vreeselijk het wel is, maar uit de brief aan Atty en Zus zullen jullie ook wel eenige indruk van mij krygen. Liefste Moenie denk aan 'Heer vergeef het hun, zy weten niet wat zy doen' en Pipa jouw plichtsbetrachting, staat mij nu voor oogen en ik ben er trots op een zoon van je te zyn. Nogmaals ook voor jullie alles is goed. Ik kan jullie niet veel schryven want ik weet niet wat. Ik voel me een zoon van jullie beiden en ik hoop ook dat jullie me als zodanig zullen accepteren, trots op me kunt zyn.

Jullie hebben door je leven en werken Nederland en koloniën geholpen tot het worden wat het is. By mij gaat het door een plotseling offer wat in de toekomst zyn nut zal moeten afwerpen. Voor mij valt het niet zwaar voor jullie een levenswerk plus het verlies van mij.

Pappie en Mammie hou je taal en voedt geen wraakgevoelens, die zyn nergens goed voor. Mijn ideaal was buiten elke politiek later als ingenieur Neerlands naam eer aan te doen en voor mijn arbeiders te zyn als een vader. Datgene wat Pipa zich zoo graag zou zien als hy gepensioneerd in Holland terug zou zyn. Alle familie, vrienden en kennissen noem ik niet die zullen het zelf wel weten en voelen. Ik ga by vol bewustzyn vertrouwen en overtuiging.

Henny

Beste Attie en lieve Zusje

Morgen word je 18 jr. en dus vol. Je zult het hard nodig hebben. Ik ben op 17 April wegens fortgesetzte spionage ter dood veroordeeld. Wegens het doorgeven van berichten. Momenteel is ons aangezegd dat we morgen vroeg geëxecuteerd zullen worden.

Ik zit hier in een cel met een leeraar Metscher uit den Haag; Jaap Hoogetoon id; Emile Katan econ.stud. id; Kapt. Boers, de commandant van de roemryke Zuiderzeedyk; Ernst Kann, rechter uit den Haag en Boelo Koens, scheepsbouwkundig ir. We zijn eenigszins geënerveerd maar overigens 100%. Wat ik gedaan heb was me toen niet vol bewust, maar ik ben toch niet rouwig, dat dit het eind moet zyn. We gaan allemaal in het volle bewustzyn dat wat en hoe we ook gehandeld hebben Hollandsch Glorie er mee gebaat is en ik hoop en geloof ook wel, dat ik zonder blinddoek tot het laatste moment dit en mijn Hollander zyn bewust zal blijven. Niemand valt enig verwoyt ten deel en ik ga zonder haat of wrok.

Ik zal ook vragen of ze het vuurpeloton willen overbrengen dat ik hunnentwege zonder de minste wrok ben.

Ik ben niet godsdienstig in de dagelykse zin van het woord maar ben me toch wel volkomen bewust, dat het niet een vonnis is door menschen gemaakt, maar een bydrage is voor de toekomst van ons land.

Waarvoor Hy dit offer van 72 man 8 cellen van 8 nodig heeft.

Attie, jouw drukt de moeilijke taak om het Pipa en Mima over te brengen. Het is voor hun iets ontzettends te meer daar ze de heele ontwikkeling van mij gedurende de laatste 2 jaren niet hebben kunnen volgen en dus niet weten hoe ik er tegenover sta.

De laatste uren voor mij zijn niets in vergelijking van de uren na mij, die jullie te doorstaan krygen. Ik ben altijd egoïstisch geweest, als ik nu terugdenk. Het is ook waar, maar dan heb ik dat tenminste gehad en veel erover denken doe ik niet meer, dat zul je nu wel willen vergeven.

Attie, je bent in de waren zin des woords een broer voor me geweest, en ik kan zeker met liefde aan je terugdenken, misschien zelfs te meer door de kibbelpartyen. Zusje is voor mij ook het voorbeeld van een zuster en ik ben alleen diepbedroefd dat ik jullie dit aandoe.

Ik kan wel vellen vol schryven, maar het heeft weinig zin, want we begrypen elkaar toch wel.

Ik hoop ook, dat Leni enigszins het hiaat in de familie door deze gebeurtenis in eerste instantie zal kunnen compenseeren. Ik betreur, dat ik nooit verliefd ben geweest. Die sensatie had ik toch nog wel mee willen maken. In een leven hiernamaals geloof ik niet of liever gezegd ik weet niet wat ik daarvan denken moet. Voor mij bestaat alleen de herinnering die ik nalaat en wat jullie betreft ben ik daar niet bang voor. Door mijn fout begrip van de zaak is Boelo Koens ook het slachtoffer. In zijn geval eerder het heldenoffer, maar ook tussen ons is vanaf het moment dat ik hem zag alles in het reine en goed geweest en ik beschouw hem als mijn broer. Ik sta tegenover hem precies als tegenover jou. Ook tegenover Jaap van Hamel sta ik vrij en Jaap tegenover mij ook voor de volle 100% en ik hoop dat voor jullie allen hetzelfde zal gelden.

De laatste uren zijn niet zooals je in boeken leest, want we zijn hier allemaal zoo frisch als hoentjes zich maar voelen kunnen. We zitten en liggen her en der verspreid te pennen en ik kan niet zeggen wat een genot het is om in deze omgeving te zijn. Zo dadelijk krygen we het traditionele galgenmaal, maar ik geloof, dat de wyn zal wel ontbreken. Alles is goed en tot het laatste moment heb ik geen spijt, hoe dan ook, van mijn leven. In de gevangenis heb ik pas leren beseffen hoe goed ik het gehad heb en wat pipa en mima voor me zijn geweest. Het spijt me, dat ik niet meer door daden heb laten blijken, dat ik het waardeerde. Nogmaals alles is goed en wat het ook is, het is voor Hollands glorie en Hare Majesteit de Koningin, en dat het niet te vergeefs is daarover zijn we het allemaal eens. Ik ben vyandig tegenover de Duitser, alleen tegenover de tegenwoordige stand van zaken. Zonder haatgevoelens dus.

Ik heb zelf natuurlijk geen bezittingen. Alles wat mij toegerekend wordt aan particuliere eigendommen komt natuurlijk aan Pipa en als zoodanig onder de hoede van Atty. Microscop en alles. Wil in de binnenkant van mijn horloge mijn naam graveren. Ik zelf heb geprobeerd het indertyd er in te krassen.

H. van Zadelhoff"

Bijlage III

De mislukte overtocht van Bob Gazan (zie blz. 24)

Op 2 juni 1941 vertrokken Bob Gazan en zijn vriend Jan Robert Kievits met hun 12-voets jol van de Hondsbossche Zeewering naar Engeland. Zij zijn daar nooit aangekomen; niemand weet wat er met hen gebeurd is.

Een tweetal reacties naar aanleiding van dit verhaal in de eerste uitgave van Scherven zijn binnen gekomen.

De heer J.G. de Bruin van de Stichting Voormalig Zaans Verzet schrijft o.a.:

"Voor mij was het onderzoek naar oud-leerlingen van het Willem de Zwijger College de start van een zeer uitgebreid onderzoek naar Engelandvaarders die vanaf de Nederlandse kust per schip gepoogd hebben naar Engeland te ontsnappen, maar daar niet in slaagden.

Het bleek dat juist over de groep die hun pogingen zagen mislukken weinig of niets bekend was, zoals ook van "Bob" Gazan en diens vriend "Rob" Kievits.

Beide Engelandvaarders hebben tijdens het wachten op een goed oversteek moment tijdelijk ingewoond bij de familie van de dijkbaas Jan Cornelis Bellis sr. van de Hondsbossche Zeewering, tijdens dat wachten hebben zij zelfs vrouw Antje geholpen door de zolder van de boerderij schoon te maken. Bij het vertrek op 2 juni 1941 werden ze door J.C. Bellis jr. bijgestaan, deze heeft hen voor het vertrek gewezen op het lekken van de boot. Bob en Rob wezen dit echter van de hand en vertrokken. Daarna is nooit meer iets van hen vernomen."

De heer De Bruin vertelt verder dat hij op zoek naar meer informatie bij toeval in contact kwam met de heer J.P. Weijer.

Ook deze heer Weijer heeft gereageerd, zijn brief luidt:

"Hoewel ik geen leerling was van het toenmalige Christelijke Lyceum maar van de Gooische HBS, was ik in het bezit gesteld van dit waardevolle boekje in verband met enig onderzoek dat ik, vanuit mijn woonplaats in Zuid-Frankrijk verricht had in de hoop, in samenwerking met de Stichting "Voormalig Zaans Verzet 1940-1945", iets te weten te komen omtrent het lot van Bob (J.W.) Gazan, die met Jan Kievits, op 2 juni 1941 per (aangepaste) 12-voets jol heeft getracht van de Hondsbossche Zeewering over te steken naar Engeland.

Er bestonden toen in dit verband verschillende geruchten en ik trachtte uit te vinden wat hiervan waar was. Er werd namelijk verteld dat hij in september 1942 bij Perpignan (op zee) op de vlucht, na Duitse gevangenschap, zou zijn doodgeschoten. Een ander gerucht hield in dat hij begraven was op de begraafplaats Père Lachaise in Parijs en er werd getwijfeld aan de waarschijnlijkheid dat hij bij de oversteek naar Engeland om het leven was gekomen.

Een vijftiental contacten (Rode Kruis organisaties, ministeries, burgemeesters en begraafplaatsen) door mij benaderd in Parijs, Zuid-Frankrijk en Zwitserland leverde niets op en ik vrees dat we moeten aannemen dat Bob Gazan en Jan Kievits zijn omgekomen tijdens hun heldhaftige poging om Engeland per jol over zee te bereiken.

Zelf had ik het geluk naar Zwitserland te kunnen vluchten in begin 1943; mijn vrouw is één van de weinigen die uit Auschwitz terugkeerden.

In de dertiger jaren had ik veel vrienden onder de leerlingen van het Christelijk Lyceum o.a. door mijn activiteiten in de padvinderij (Arroe-groep-Meerweg) en het tennissen op de banen achter de Zwarteweg, alsook door het feit dat ik in het Spiegel woonde en ik waardeer daarom des te meer het contact dat "Scherven" mij indirect weer met hen heeft gebracht.

Fritjof Dudok van Heel, die mij als aankomend padvindertje opleidde voor de z.g. derde klasse en die mij later in de oorlog enige malen papieren toevertrouwde, die ik op bepaalde adressen moest bezorgen, maar waarvan ik niet behoefde te weten wat er in stond en die niet in verkeerde handen mochten vallen.

Joop Norden, die in het bed naast mij in het Majella Ziekenhuis lag en daar uit vertrok om thuis te sterven.

Zijn zusje Leonie, die hem in het ziekenhuis altijd trouw opzocht, met haar vader en moeder. Wat was zij een knappe meid! Mevrouw Norden, die na de oorlog alleen over was gebleven, zoals ik toen, uit dienst terugkerend, pas mocht vernemen.

De fotograaf op de Huizerweg (was dat toen Tadema Wielandt?) die persoonsbewijzen leverde (en vervalste) voor onderduikers en een zekere "Bob" (kan dat nog Bob Gazan geweest zijn?) die op jacht was naar de noodzakelijke persoonsbewijzen en die ik voor hem ging stelen uit de jassen e.d. in café's en restaurants. De eerste keer dat ik hem er enige gaf, zei hij: "Als we opgebeld worden door de organisatie, dan bestellen zij "portretlijstjes" of "portretlijstjes met balletjes" als het om PB's voor mannen gaat.

En dan de kamer van Joop Kemper waar ik de eerste maanden van 1943 min of meer ondergedoken zat voor mijn vlucht naar Zwitserland.

Zoveel verdrietige herinneringen uit de oorlog, maar ook zo ontzettend veel om dankbaar voor te zijn.

Het is geweldig dat er in "Scherven" een stuk van ons leven is vastgelegd.

Al die namen van jongens en meisjes, die ik zo goed gekend heb!

Ik zal ze nooit vergeten!"

Bijlage IV

Brieffragmenten van Jan Gazan (zie blz. 26)

Mevrouw G. Schmidhamer schreef ons het volgende:

"In 1939 kwam ik met mijn moeder in huis bij de familie Gazan. Mijn (half)broer Jan Robert (Rob) Kievits was in Breda op de KMA en kwam in zijn vrije tijd ook naar Bussum. Mijn zusje Wil woonde toen bij mijn vader in Den Haag. In 1940 gingen mijn moeder en ik in Laren wonen. Later kwam Wil ook in Laren. Mijn moeder had Joodse onderduikers, die door verraad werden opgepakt, en het was voor mijn moeder niet veilig meer om naar huis terug te gaan. Zo dook zij onder bij de familie Gazan in 1943. De heer Gazan was Jood en moest met een ster lopen. Mevrouw Gazan was niet-Joods en daardoor was de familie vrij. Rob Kievits en Bob Gazan maakten in 1941 plannen om naar Engeland over te steken. Helaas is dat niet gelukt, zoals elders in dit boek staat beschreven. Zo hebben we met de familie Gazan veel lief en leed gedeeld.

Jan Gazan en ik hadden een dierbare vriendschap. Ik heb later één van mijn dochters naar hem genoemd. Aan deze dochter gaf ik de brieven die Jan me had geschreven in de oorlog. Ik zal nu fragmenten daaruit citeren:

11 februari 1942.

. . . verder heb ik het bar druk. Ik speel toneel en oefen hard voor de opvoering van 7 maart. Dat doe ik met zeer speciale redenen, ik wil me oefenen in het liegen en uitgestreken gezichten maken. Dat vertel ik nog wel eens.

10 april 1942.

. . . Je weet waarschijnlijk niet dat ik op Palmpaschen ben aangenomen tot lidmaat van de Lutherse kerk. Ik ben blij dat ik gekozen heb, hoewel het soms donders moeilijk is in deze tijd. Thuis heb ik mooie gedichten voor je om te lezen.

Een tijdje daarvoor had Jan tegen mij gezegd dat hij het niet kon opbrengen om zich te laten aannemen omdat hij moeite had met de tekst uit Mattheus 5:44: Hebt Uw vijanden lief en bidt voor hen die U vervolgen. Ik denk dat hij daarop doelde toen hij schreef: "ik ben blij dat ik gekozen heb". Ondertussen woonde ik in Rotterdam waar ik een baan had gekregen. Ik zou daar bij de zuster van de heer Gazan kunnen wonen, maar de dag voordat ik kwam werd Tante Joh opgepakt en naar Westerbork gevoerd. Ik kon toen tijdelijk met haar huishoudster in het huis wonen. Ik herinner me nog dat er kamers verzegeld waren.

Bussum, 14 december 1942

. . . dan is er dit en dan dat. Soms wordt je er gek van. Als je me vraagt: heb je te klagen, dan zeg ik: zeer zeker niet, alles loopt goed, goed te eten, we leven, zijn nog in vrijheid, echt dat meen ik, maar steeds die zenuwslopende dingen om je heen, die maken je hardstikke gek. Allereerst van Tante Joh, wat je allemaal wel gehoord zal hebben, alleen mondeling kan ik je vertellen hoe verschrikkelijk, hoe afschuwelijk de toestand daar is, en hoeveel meer het op je eigen leven inwerkt. Mijn kijk op vele dingen veranderde nadat ik dat daar gezien heb. Eigenlijk is het niet te vertellen. Als het ene voorbij is, komt er weer een geschiedenis die kort maar hevig was. Direct daarna het gedonder van Vader in de zaak. Vader is er nu uitgezet zonder een cent salaris met vele bedreigingen en vloeken en schelden. Deze geschiedenis werkt nog steeds door, en als laatste dat Hein is gearresteerd, volkomen onschuldig gelukkig, en eergisteren is vrijgekomen. Ik was zó blij. Hij was ergens waar een inval werd gedaan en toen is hij meegenomen, maar volkomen onschuldig. Ik heb hem nog niet gesproken maar hij heeft 14 dagen gezeten en ik was een beetje bang voor hem. En als je me vraagt: is het dan zo moeilijk? dan zeg ik, in verhouding tot anderen niet, nee. Daarnaast mijn werk, en als er nog tijd is mijn schoolwerk. Overmorgen mijn rapport, dat zal toch wel meevallen, ik denk een vijfje voor Duits. Ik heb echter veel boeken gelezen, goeie en dat helpt zeer, ook veel mooie gedichten.

21 januari 1943

... allereerst gefeliciteerd met ons nieuwe zusje (dit is prinses Margriet, P.H.) Het is zoals een officieel personage uitdrukte: "alleen Nederlanders kunnen aanvoelen wat zoiets voor ons betekent, hoe zoiets ontroert". Verder is er niet veel nieuws. Wat gezellig was, was dat de oude liederen trouwdag samenviel met de geboorte, je begrijpt dat het een klein gezellig feest werd.

... de vakantie was een zware tijd, en in zulke periodes waarin je veel ziet, dan ga je anders over de dingen denken zie je, dan kan het niet allemaal evenveel verdommen. Het werken gaat nu slecht, ik kan er nog niet inkomen.

februari 1943

... de hele week ben ik weggeweest, dan hier, dan daar en heb een enorme onrust in me die nergens bevredigd wordt, net opgejaagd wild. Je kan je nu volkomen voorstellen, de toestand van anderen. De zaken gaan wel, hoewel heel moeilijk in deze toestand. Mondeling zou ikje veel kunnen vertellen, want er is zoveel te zeggen, nu gaat het niet, misschien later. Schoolwerk is vrijwel uitgesloten, ik hoop dat ik het examen haal, hoewel het erom zal spannen. Ik vertel! je allemaal nare dingen, maar goeie kan ik op het ogenblik niet zien.

22 maart 1943.

Van school komt niet zoveel, ik hannes er een beetje rond, voer soms eens wat uit en ben dan weer dagen uit. Toch komt het misschien nog wel dat ik mijn examen ga doen, je zult alleen begrijpen wat voor een moeite het kost om je geregeld in deze tijden aan het werk te houden.

22 september 1943

Dank voor je brief, ik heb nu de tijd, beantwoord hem dus meteen maar. Een goed verstaander en en half woord, je kent dat spreekwoord wel. Enfin, je vertelde me nooit die verandering in je leven, dat je, om het raar uit te drukken, niet meer loslopend was. Ik vind het reuze fijn voor je dat je dit gevonden hebt. Wat is het leuk dat je bij zulke gezellige mensen bent terecht gekomen. Ik lijd juist onder het euvel dat goeie vrienden schaars worden, ook natuurlijk omdat ik veel weg ben en weinig tijd meer heb om naar ze toe te gaan. Dat je moeder en Wil hier zijn is erg goed, het geeft wat leven in de brouwerij, want soms is het wel erg stil in huis.

... Het is zo moeilijk tegenwoordig om je houding te bepalen. De laatste tijd denk ik er veel over na en geloof sterk dat we er op deze manier niet komen. Ik bedoel dat door deze haat die er nu is en de gedachten voor na de oorlog geen stand mogen houden, er moet een andere manier bestaan om de wereld op te bouwen dan dat er nu door velen beraamd wordt. Ik wou dat allen er zo over gingen denken, als je zoiets aanroert bij goeie vrienden word je uitgescholden voor pro-duits. Ik bedoel dit allemaal in groter verband, niet gezien in enkele jaren, maar over de komende honderden jaren. Het klinkt allemaal erg vaag, het is ook een veel te moeilijk probleem om zo maar in enkele woorden te zeggen en daardoor zou je het misschien ook verkeerd begrijpen, toch kan je misschien inzien wat ik bedoel, ons hele streven van dag tot dag voor iedereen ligt naar mijn mening helemaal verkeerd. Ik hoor nog graag eens wat van je. Ik hoop tot heel spoedig. Groeten aan Henk, zelf het beste, Jan.

Amsterdam augustus 1944.

In dank je briefje ontvangen. Inderdaad had ik vage geruchten gehoord, je begrijpt dus hoe verheugd ik was nu van jezelf de bevestiging daarvan te horen.

... Ik vind het ook daarom zo'n goed idee te trouwen omdat je niet weet wat de toestand gaat brengen, wanneer we grote puree krijgen, wat sta je dan samen niet sterker tegenover alle problemen die er zullen komen dan alleen, en hoe lang zal het nog duren na de oorlog voor je tot deze daad zal overgaan.

Hoe staat het met de arbeid, ik heb in tijdens niet van je gehoord. Wat ik zo jammer vind is dat we door grote afstand en andere interessen en andere kennissenkring elkaar uit het oog verliezen, want in oude tijd was het vaak heel gezellig, maar daar is weinig aan te doen. Met mijn persoontje gaat het

naar omstandigheden redelijk, je begrijpt, zoals bij iedereen, dat er in deze tijd de nodige dingen gebeuren. Ik heb 4 fijne vakantiedagen gehad door met vrienden met een Valkjacht de rivieren op te zijn geweest. Rijn op tot de Duitse grens, Waal af tot Gorkum en weer terug naar Loosdrecht. Het was ideaal, je leert je land en een bepaald deel van je volk kennen en waarderen. Vacantie was wel hard nodig, daar niet alle zaken naar wens gaan. Doe de groeten aan Henk en ik hoop tot heel spoedig.

As ever, yrs

Jan.

Jan Gazan heeft zijn verzetswerk met de dood moeten bekopen. In brieven aan zijn goede vriendin, mevrouw G. Schmidhamer, vertelde hij wat hem in die moeilijke oorlogsjaren bewoog. Wij zijn mevrouw G. Schmidhamer dankbaar dat zij ons fragmenten uit die brieven beschikbaar stelde om ons allen te laten zien wat jonge mensen in die jaren dachten en voelden.

Bijlage V

Epiloog

En hoe is het verder gegaan?

Leo Vis zat van 1946 tot 1950 op 't Lyceum, hij doubleerde Vb en deed toen staatsexamen via 't Goois Lyceum waar hij toehoorder was in Vlb. Hij woont in Toronto, Canada. Hier is zijn verhaal:

"Ik deed in 1942 toelatingsexamen voor 't Joods Lyceum in Hilversum. Ik zat toen in de laatste klas van de Joodse school in Bussum. In de 5de klas zat ik nog op Gooiland, maar per 1 september 1941 mocht je als Joods kind daar niet meer naar toe.

Voor dat toelatingsexamen slaagde ik met goede cijfers, dankzij de bijlessen van mijn tante Lien Souget, de moeder van Esther. Wat een paedagoge, ze was haar tijd wel ver vooruit. Dat zie je nu pas.

Mijn Vader wachtte me op bij de Watertoren op de Bussummer Grintweg - onderaan het viaduct, weet je wel? Hij wist al dat ik geslaagd was en beloonde me met de mooiste en grootste perzik die ik ooit gezien had.

Niet lang daarna werden we gedwongen om naar Amsterdam te "verhuizen" met meename van alleen maar het hoognodige.

Alle Joodse families moesten hun huis uit en al het huisraad moest achter gelaten worden. De inventaris werd door de ambtenaren van de "Hausratserfassungsschutz" pijnlijk nauwkeurig gecontroleerd, in orde bevonden en daarna werd de woning door de politie verzegeld. Dat was het einde van Kamerling Onnesweg 94.

Op 11 augustus 1942 dook ik onder, bijna 12 jaar oud.

Bij de bevrijding bleek dat ons gezin, Vader en Moeder, broer Arthur en zus Anita het gelukkig overleefd hadden. We waren een uitzondering. Er waren niet veel mensen meer over van de Joodse Gemeenschap in Naarden-Bussum.

Omdat niemand in de hongerwinter 1944-1945 naar school was gegaan, hoefde ik ook niet naar de 1e klas en kwam zo, met een zomer vol bijlessen in de 2e van de Gooise HBS. Die school lag me niet zo en ik stapte in 1946 over naar de 3e van 't Lyceum. Dat overstappen mag niet zo licht aangeslagen worden: we wisten niet zo goed wat we deden. Uit de onderduik gekomen, had je een kinderlijke mentaliteit die gekoppeld was aan een 15-jarig lichaamje, wat ondervoed ook nog! Ik begreep de ernst van het naar de middelbare school gaan dan ook helemaal niet.

Daar hadden onze leraren ook een probleem mee; er waren opgedoken kinderen, kinderen uit Duitse en Japanse concentratie kampen, kinderen die ouders, familie, verwanten en vrienden hadden verloren. Er waren ook alleenstaande kinderen. Deze ingreep in onze jeugd is door onze leraren nooit ten volle erkend of begrepen.

Hoe kan het ook anders? Het was tenslotte ook hun eerste oorlog. Maar het ging wel om onze toekomst!

Ik denk hierbij aan een paar mensen die wel begrip toonden: mijnheer Ten Kate, een fijn mens, en de heren Stender (aardrijkskunde) en Terpstra (geschiedenis).

Zij hebben mij gelegenheid gegeven om een gaaf inzicht in het wereldgebeuren van toen en nu te ontwikkelen.

Aan de heer Van Weeren dank ik nog steeds mijn belangstelling voor de Duitse taal. Ondanks alles. Hoe kon je het opbrengen om de taal van de moordenars van z'n zoon te doceren. En met overgave.

Tegenover de school, hoek Middenlaan, stond een typisch Goois huis Pretty Home. Het behoorde aan mijn Oom en Tante, les en Linny Workum. Het werd gevorderd door de Duitsers, en werd daarna bewoond door onze Canadese bevrijders. Toen zij naar huis terugkeerden, werd het de Dépendance van de school. les en Linny Workun kwamen om in de gaskamers van Sobibor.

Hier in Toronto ontmoet ik Hetty ten Velde en Mia Benninga.

Esther en Erwin David komen ons regelmatig opzoeken en met Nico ten Velde, die in New Jersey USA woont, sta ik in regelmatig contact.

Onlangs hernieuwde ik de vriendschap met Carla Josephus Jitta, Hetty van Driel en Lous van Driel, die met Henk Kraayenhagen is getrouwd. Jeugdliefde.

Ik geloof wel dat het een wonder mag heten dat al die getraumatiseerde kinderen nog zo netjes door 't Lyceum aan de maatschappij zijn afgeleverd.

Wij wisten niet dat we recht hadden op begrip. Daar kunnen we nu wèl wat aan doen. Jij en ik. Door er heel goed aan te denken dat we allemaal "kinderen van één Vader zijn".

Door ervan doordrongen te zijn dat we elkaar moeten helpen.

Anders herhaalt de geschiedenis zich voor de zoveelste keer.

Mijn allerbeste wensen vergezellen jullie."

Leo Vis,

oud-hoofdredacteur van de Climax